

אחדות

XXVIII. ÉVFOLYAM, 100. SZÁM • 2017. NOVEMBER • 500 Ft
5778. KISZLÉV • כסלו תשע"ח • ב"ה

Egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

100. SZÁM – BŐVÍTETT KIADÁS MÉG TÖBB ÉRDEKESSÉGGEL

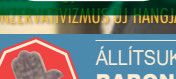
LIFE LONG LEARNING a Maimonidész Gimnáziumban

„FEL TUDUNK NÉZNI IZRAELRE”

Exkluzív interjú Dr. Szabó Lászlóval, az új washingtoni nagykövettel

ÚJ SZOCIOLÓGIAI KUTATÁS KÉSZÜL A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓKRÓL

interjú Kovács András egyetemi tanárral

KEDVES OLVASÓ!

Nagy örömmel adom át Önnek a 28 éves *Egység* magazin 100. számát.

Az *Egység* magazin eleinte évente négyszer jelent meg. Hosszú évtizedekig az volt írva: „időszaki folyóirat”, amiről Naftali Kraus, aki kezdetektől kivette részét az újság előállításából, egyszer viccesen-gúnyosan azt mondta: „azért időszaki, mert akkor jelenik meg, amikor a főszerkesztő időt szakít rá...”

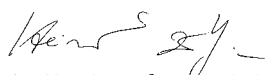
Ez a főszerkesztő nagyra becsült elődöm és tanítóm, *Oberlander Báruch* rabbi volt, aki természetesen elutasította a vádat: az újság megjelenése akkoriban, 1990-es évek elején leginkább pénzkérdés volt. Merthogy Oberlander rabbi Magyarországra költözése után szinte első cselekedeteként alapította meg az *Egység* folyóiratot.

2010-ben, amikor én az újság munkatársam lettem, évente háromszor jelent meg a lap, Ros hájáná, Hanuka és Peszách idején. Már ekkor szóba került, hogy jó lenne megújítani a lapot, aminek sok munkával összeállított, a mostaninál semmivel sem kevésbé színvonalas cikkei elsikkadtak az egyszerű külső miatt. Talán mondanom sem kell, milyen öröm volt, amikor végre sok év készülés és gondolkozás után nekiláthattunk új külsőt és struktúrát adni a lapnak. Kijárt ez már neki 27 év után, hiszen a mai *Egység* egészen más kihívásokkal néz szembe, mint az „újszülött” *Egység* a '90-es évek hajnalán.

A régi *Egység* addig nem hallott nézőpontból beszélt a vallásról. Nem voltak nagy számban könnyen elérhető zsidó témájú könyvek, nem „folyt a csapból is” a zsidóság témája. Nem volt még internet otthon sem, nem-hogy a zsebünkben hordva, a nyomtatott sajtó volt a tájékozódás bevett forrása – ezek mind segítettek abban, hogy hamar sikert arasson az új lap. És mi volt a kihívás? Az, hogy nem csak az *Egység* volt újszülött, de a magyarországi Chábád mozgalom is, így kevéske támogatóval, és szűkös címlistával rendelkeztek csak, ami egy ingyenes újság előállításánál és a célközönséghez juttatásához bizony nem jó ómen. A címlista azonban elképesztő tempóban bővült, ahogy terjedt az új lubavicsi küldöttek híre.

Mára a nyomtatott sajtót háttérbe szorítja a virtuális világ hírzöne, és sok minden megváltozott az *Egység* háza táján is. Történelemmel és hagyományokkal rendelkező lappá vált. Az egy-két személyes szerkesztőség kibővült. Elkötelezett és profi csapat állítja össze hónapról-hónapra a lapot. És, ahogy arra *Juhász Vali*, sokat próbált tördelőnk gyakran emlékeztet, nem floppy-n küldjük küldönccel az anyagokat, hanem emailek tucatjaiban. Újságunkkal több ezer olvasóhoz jutunk el, akiknek úgy kell hónapról hónapra újat mutatnunk, hogy ők közben számtalan más helyről is tájékozódhatnak. Remélem, sikerrel járunk.

Kedves Olvasó! Köszönöm, hogy ott van a „vonal végén”. Köszönöm, hogy az internet korában is időt szakít rá, hogy elolvassa a lapunkat! Kibővített ünnepi számunkkal kívánunk boldog Hanukát és jó olvasgatást!

Az *Egység* szerkesztőségének nevében:
Steiner Zsófia
főszerkesztő

100. SZÁM – BŐVÍTETT KIADÁS MÉG TÖBB ÉRDEKESÉGGEL

BORÍTÓ

*Ízelítő az Egység
 magazin eddig
 megjelent
 számainak borítóiból*

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
 Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
 Achdut magazine is published
 by Chabad-Lubavitch
 The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
 Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
 E-mail: egység@zsido.com
 Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:

Oberlander Bárucl rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

ROVATVEZETŐK: Dénes Anna,
 Fuchs Jehosua, Golubovics Martina

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
 ISSN 1588-3223 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
 és magyarázatait tartalmazza.
 Kérjük, ne dobja el!

FEL TUDUNK NÉZNI ISZRAELRE
 „Nekünk nagyon fontosak itt
 Amerikában is a zsidó közösségek,
 különös tekintettel arra, hogy
 számtalan magyar származású
 zsidó ember is hozzájárult
 Amerika sikertörténetéhez”
 Interjú dr. Szabó Lászlóval,
 az új washingtoni nagykövettel

30. oldal

16. oldal

**MESTERSÉGES MEGTERMÉKENYÍTÉS
 A ZSIDÓ JOG TÜKRÉBEN**
 „Nagyon fontos, hogy a felügyelet
 az egész zsidó közösség által
 elfogadott legyen, nehogy
 a későbbiekben a gyerek státusza
 megkérdőjeleződjön...”

21. oldal

„SZERETNI KELL A GYEREKET”
 „Anélkül, hogy a család és az iskola
 között jó együttműködés lenne,
 lehetetlen jó iskolát csinálni.”
 Interjú dr. Majoros Máriával, a
 Maimonidész Gimnázium matematika
 tanárával és programkoordinátorával

SMÚZ

- 21 A szerkesztő levele
 Századszor is Egység
- 41 Hírek

REBBE

- 51 A mécsést a sötétségben
 kell meggyújtani

HOHMECOLÓ

- 61 A kiválasztott nép
 Beszélgetés Kovács András
 egyetemi tanárral a folyamatban
 lévő magyar zsidó
 szociológiai kutatásról
- 101 Boldog új évet, haszidok!
 Snéur Zálmán rabbi, a Chábád
 haszidizmus szülőatyja
- 111 Neohaszidizmus
 Útkeresők a hagyomány
 és a modernség határvidékén
- 141 A legújabb lubavicsi küldött
 Óbudán

JIDDISKÁJT

- 161 „Ezért a gyermekért imádkoztam,
 és az Örökkévaló megadta
 kívánságomat”
 Oberlander Bárucl rabbi írása

- 201 Hanuka a miskolci rabbi írásaiban
 – Fuchs Jehosua rabbi írása

KILE

- 211 „Szeretni kell a gyereket”
 Interjú dr. Majoros Máriával,
 a Maimonidész tanárával
- 241 Csányi 5: Átvezetés a zsidó
 múltból a jelenbe és a jövőbe
 Beszélgetés Leskovics Zsófiával,
 a Csányi 5 szakmai vezetőjével
- 271 Nyüzsgő élet a halál csendes
 kertje helyén
 Mozaikok az egykori Váci úti
 zsidó temetőből
- 301 Fel tudunk nézni Izraelre
 Beszélgetés dr. Szabó László,
 új washingtoni nagykövettel

MISPÓHE

- 341 Hanuka, az olajban sütés ünnepe

ÉCESZGÉBER

- 361 #metoo
 A hamis bálványok bukása
 Steiner Zsófia írása
- 381 Hanukai csoda a vonaton
 – mese

MAGYARUL OLVASHATÓAK A REBBE BESZÉDEI

Mostantól a magyar közönség is elsőkézből ismerkedhet meg az utolsó lubavicsi rebbe, *Menáchem Mendel Schneerson* rabbi gondolataival. A Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület ugyanis megkezdte a Rebbe beszédeit egybefűző könyvsorozat, a *Likuté Szichot* fordítását és publikálását. A több mint három tucatnyi kötetet számláló, angolul és héberül is megjelent sorozat címe azt jelenti: „Összegyűjtött beszédek”. A magyar fordítás tulajdonképpen az eredeti formájában, hetente kiadott füzetekben jelenteti meg a Rebbe beszédeit, melyek a sábati és ünnepi haszid összejöveteleken, fárbrengenek hangzottak el. Az eredetileg 39 kötetes sorozatot *Kovács Fichák* rabbinövendék fordítja magyarra.

UGANDA A 100. „CHÁBÁD ORSZÁG”

A világot behálózó lubavicsi kirendeltségek egyre több országban vannak jelen. Novemberben Uganda a századik országgént iratkozott fel erre a listára, miután Kigaliban, a fővárosban megnyílt a hivatalos Chábád-központ.

A hírt a lubavicsi küldöttek éves kongresszusán jelentették be. Az új kirendeltséget *Mojse Raskin* rabbi és felesége, *Jocheved* vezeti. Mojse a hosszú évek óta a magyarországi izraeli közösséget szolgáló, közkedvelt rabbi, Smulik Raskin öccse.

Kigaliban néhány tucat zsidó él, de a zsidó turisták száma több ezerre rúg évente. 1999 óta a nagyünnepekre mindig érkeztek jesivatanulók és úgynevezett „vándorló rabbi”, hogy a helyi közösséget segítsék. 2017-ben Montenegróban, Nassauban, Curacaoban, Laoszon és Új-Kaledóniában nyílt meg lubavicsi kirendeltség.

RÁLELTEK A BÁÁL SÉM TOV BARLANGJÁRA

Egy vizsnici haszidokból álló kutatócsoport az ukrainai Kutuj település közelében rálelt a haszid mozgalom megalapítójának, a Báál Sém Tovnak a titkos barlangjára, ahol elmélyült meditációit végezte. A haszidizmus kialakulásának korát kutató vizsniciek már két éve keresték a barlangot, több forrás felhasználásával. Felvették a kapcsolatot a környéken élő huculokkal is, mivel a Báál Sém Tov életének mozzanatai a hucul néphagyomány részévé is váltak. Idősebb huculok elmondták, hogy a Báál Sém Tov

barlangja egy nehezen megközelíthető hegycsúcson található. *Fiszráel Meir Gábáj*, a haszid rebbék emlékéért ápoló *Oholé Cádikim* szervezet vezetője végül megtalálta a barlang bejáratát. Terve az, hogy a közeljövőben turistautat építtet a zarándokok számára.

A JÖVŐ TECHNOLÓGIÁIRÓL TÁRGYALT PALKOVICS LÁSZLÓ IZRAELBEN

A világ egyik vezető innovációs központjának számító Izrael kormányzati, egyetemi és vállalati vezetőivel tárgyalt az együttműködés lehetőségeiről *Palkovics László*, az Emberi Erőforrások Minisztériumának (Emmi) oktatásért felelős államtitkára.

Orbán Viktor miniszterelnök és *Benjámin Netanjahu* izraeli kormányfő nyári találkozójukon határozták el, hogy mélyebb együttműködést kell kialakítani a két ország között az innováció terén. Az ebben rejlő lehetőségek feltérképezése érdekében látogatott Izraelbe az Emmi államtitkára. Ebben az innovációs együttműködésbe az EMIH által nemrégiben megvásárolt felsőoktatási intézmény is be fog kapcsolódni. A jelenleg Zsigmond királyról elnevezett egyetem hamarosan felveszi a Milton Friedman Innovációs Egyetem nevet, és a tervek szerint közös képzést indít a New York-i székhelyű Touro College-gal és az izraeli Bar Ilan egyetemmel. A képzések fókuszja a business transzferen és az ehhez kapcsolódó innováción lesz.

HANUKAI ÜZENET A RABSÁGBAN SÍNYLŐDŐKNEK

A MÉCSEST A SÖTÉTSÉGBEN KELL MEGGYÚJTANI!

A Rebbe, Menáchem Mendel Schneerson rabbi küldöttei és üzenetei útján a világ minden pontján élő zsidóhoz elért. Ezt nem csak úgy kell érteni, hogy távoli országokba juttatta el a zsidóság fényét, hanem úgy is, hogy olyan közeli, de elzárt helyekre, mint például a börtönök. Gondoskodott arról, hogy az ilyen vagy olyan okok miatt fogvatartott zsidó raboknak legyen lehetőségük lelkiileg visszatérni a helyes útra.

Sokszor érezzük úgy, hogy rabságban tart bennünket az életünk, nem tudunk szabadulni valamilyen probléma vagy negatív hatás fogságából. A Rebbe raboknak küldött hanukai üzenete segíthet átlendülnünk a lelkünket gúzsba kötő problémákon is.

„Az Örökkévaló kegyelméből
5738. kiszlív 15. [1977. november 25.]
Brooklyn, N.Y.

*Minden zsidó vallású fogvatartottnak, bárhol legyenek is
Az Örökkévaló legyen veletek.
Üdvözet és áldás!*

A hanuka közelgő napjai jegyében szeretnék mindnyájatoknak áldott és fényes ünnepet kívánni, szívetek kívánsága teljesüljön, és váljon jóra minden tekintetben.

A hanuka üzenetében erőteljes bátorítás rejlik – de ez nem kivételes: minden zsidó ünnep- és emléknapot, ami a naptárunkban szerepel, nem csak azért tartunk meg, hogy emlékezzünk, hanem azért is, mert gyakorlati tanulságokat meríthetünk belőlük, leckét a mindennapokra.

A hanuka egyik ilyen praktikus tanulsága a következő: az ünnephez tartozó micva azt parancsolja, hogy mécsesst gyűjtsünk, a hanukai fényeket, napnyugta után – szemben a szombati fényekkel, melyeket napnyugta előtt gyűjtünk, és különbözően a Menóra fényeitől is, melyeket a *Bét Há-mikdás*-ban, a Jeruzsálemi Szentélyben egy még korábbi időpontban gyűjtöttak meg.

A hanukai fények napnyugta utáni meggyújtásában rejlő üzenet a következő: mikor az ember „napnyugta utáni” helyzetben találja magát, mikor a nap világossága átadta helyét a homálynak és sötétségnek – így volt például a görögök elnyomása alatt azokban az időkben –, nem szabad csüggedni, Isten őrizzen tőle, hanem éppen ellenkezőleg: meg kell erősítenünk magunkat az Örökkévalóban, az ő jóságába vetett teljes bizalommal, és erőt meríteni abból a szilárd hitből, hogy a sötétség ideig való, és hamarosan úrrá lesz rajta a ragyogó világosság, amely annyival világosabb és erősebb lesz, amennyivel a világosság erősebb a

sötétségnél, és amennyire nagy az ellentét a kettő között.

Ez a hanukai fények gyújtásának értelme, illetve annak, hogy naponta egyel több mécsesst gyűjtünk a hanuka minden napján – és ezzel magunknak és az utcán elhaladóknak is jelezzük, hogy a fény eloszlatja a sötétséget, és hogy ha a kis fény is képes nagy sötétséget eloszlatni, mennyivel inkább képes az a fény, amely naponta növekszik intenzitásában. És ha a fizikai fénynek van ilyen tulajdonsága, mennyivel inkább a spirituális világosságnak, amely örök.

A fentebb mondottak érvényesek a zsidó népre mint közösségre és egyenként is minden emberre, férfira és nőre. Ebből az következik, hogy, bár a zsidó nép ma is *gálutban* (száműzetésben) él, és „sötétség fedi a földet”, olyan időben, „amikor a nemzetek hivalkodnak és a népek üres szavakat szólnak” stb., nem szükséges ezek miatt különösebben aggasztanunk magunkat. Csak erősítsük tovább az Örökkévalóba vetett bizalmunkat, mert ő „Őrizője népének, Izraelnek, nem szunnyad és nem alszik”, és bizakodjunk abban, hogy ő megvédi népét mindenütt, és megáldja őket minden dolgukban *hácláchával* (szerencsével), és pedig egyre inkább, s hogy ő siettetni fogja a mi igaz Messiásunk eljövételét, aki elhozza a teljes és igaz *geulát* (megváltást), amely egyre közelebb van.

Ami pedig az embert egyenként illeti, aki személyes „gálutban” van, annak sincs oka elbátortalanodni, elcsüggedni, Isten őrizzen tőle. Éppen ellenkezőleg, erőt kell merítenie a Teremtőbe és a világ Urába vetett teljes bizalomból, és hinnie, hogy személyes szabadulása a bajból és megszorultságból szintén úton van, sebesen közeledik. És pedig annál inkább közeledik, minél inkább kifejeződik ez a bizalom és elköteleződés abban, ahogyan az Örökkévaló parancsolatait beteljesítjük a hétköznapiakban, az Ő Tórája és micváit szerint cselekszünk – s ezek közt a hanukai fények meggyújtása különösen fontos, abban a tekintetben, hogy ez a szimbólum a léleknek, „az Örökkévaló lámpásának” a Tóra és a micvák általi megvilágosítását jelképezi, „mert a micva a lámpás és a Tóra a világosság” – amely napról napra világosabb lesz, míg elhozza a prófécia beteljesülését: „A sötétben [gálutban] gyászolók nagy világosságot fognak látni” – a *geulá* világosságát.

Áldásomat küldöm *háclácháért*, legyenek jó híreitek mindenben.”

m. Schneerson

A KIVÁLASZTOTT NÉP

Magyarországon utoljára alig egy évtizeddel a rendszerváltás után, 1999-ben készült szociológiai felmérés a zsidóságról. Az akkori, nagyszabású kutatást vezető Kovács András szociológusprofesszor, a Közép-európai Egyetem Zsidó Tudományok Programjának első embere tavaly döntött úgy, hogy ideje ismét feltérképezni a hazai zsidóság jellemzőit, saját hagyományaihoz, a vallásossághoz és a többségi társadalomhoz fűződő összetett viszonyrendszerüket. A kutatócsoport tagjai jelenleg az adatok összesítésénél, értelmezésénél tartanak, eredményeiket várhatóan egy-két hónap múlva fogják ismertetni a közönséggel. A jelentős részben az EMIH által támogatott kutatás módszertanát kialakító és a tudományos munkát az elejétől fogva irányító, nemzetközileg ismert egyetemi tanárt, **KOVÁCS ANDRÁST** a felmérés körülményeiről, jelenlegi állásáról kérdeztük. *RÉTI JÁNOS ÍRÁSA*

– **A zsidósággal foglalkozó, átfogó és sokat idézett kutatásuk majdnem húsz éve jelent meg. Miért döntöttek most úgy, hogy ideje megismételni a vizsgálatot?**

– 1999-ben készült el a magyarországi zsidóságot vizsgáló kutatás első verziója, ami azért most már tizennyolc éve volt. Az volt akkor a célunk, hogy véletlenszerű és nem is teljesen megbízható forrásból származó információk helyett jöjjön létre egy olyan, megbízható adatbázis, amely átfogó képet ad a Magyarországon élő zsidóságról. Azt az igényt próbáltuk meg kielégíteni, hogy végre legyen szociológiailag hiteles és adatokkal alátámasztható kép arról, hogy hol helyezkednek el a zsidók a mai magyar társadalomban. Másrészt arra igyekeztünk választ kapni, hogy milyen értelemben tekintik magukat zsidónak, azaz mi a zsidóság tartalma számukra, mit gondolnak a világról, amiben élnek és miként érzékelik a kapcsolatukat a nem zsidó társa-

dalommal. A kutatási beszámolót magyarul és angolul is kiadtuk, mi több, egy könyv is megjelent az eredményeinkről a Múlt és Jövő kiadásában, amelyben bizonyos résztemákat meglehetősen részletesen feldolgozva publikáltunk.

Ez persze mind nagyon szép és jó, de időközben eltelt csaknem két évtized, és nagyon sok minden megváltozott azóta. Feltételeztük, hogy a mai magyar zsidó társadalom másképpen néz ki ahhoz képest, amit akkor vizsgáltunk. Bizonyára nemcsak a szociológusokat mindig legjobban érdeklő, ún. kemény adatok térnek el a korábban felvetektől, hanem a figyelmünk középpontjában álló népesség másként viszonyul a nagy, zsidóságot érintő kérdésekhez is. De hogy pontosan miként, azt senki sem tudta már. Ez volt a legfontosabb indoka annak, hogy miért gondoltam úgy, meg kellene ismételni a vizsgálatot. De volt egy másik szempont is: 17-18 év alatt átalakult a zsidó intézményes

élet, új szervezetek jelentek meg, miközben a régiók egy része jelen többé. Ezek a szervezetek joggal szeretnék megtudni, milyen stratégiákat kövessenek a következő évtizedben, ki a célközösségük, az elérni kívánt csoportok hogyan vélekednek az eddigi tevékenységükről, szükséges-e ezen változtatni valamit és így tovább. Azonban a nagy, stratégiai döntések meghozatalához szintén nem álltak rendelkezésre a szükséges adatok. A megismerés célja és a szervezeti szempontok tehát együttesen indokolták azt, hogy elinduljon egy új hulláma a kutatásnak. Szerencsére a Magyarországon tevékeny zsidó szervezetek megértették és magukévá tették a célkitűzést és konzorciumi formában összedobták a vizsgálatához szükséges pénzösszeg legnagyobb részét. A szervezetek között az EMIH, illetve a TEV, a Mazsihisz, a Lauder Alapítvány, a Szochnut, a Joint és a Szombat Alapítvány egyaránt szerepel.

Fotó: Demecs Zsolt

– Mennyi időt vett igénybe a kutatási folyamat?

– Az 1999-es kutatás során valamivel kevesebb mint egy év alatt sikerült összegyűjteni a megfelelő számú interjút. Most ez hosszabb ideig tartott. Az előző felmérés során 2015 interjút csináltunk, most 1880-at. A nagyságrend tehát hasonló, de ezúttal sokkal lassabban értünk a végére. Időközben megváltoztak ugyanis a kérdőíves szociológiai kutatás feltételei, ráadásul abban a közegben, amelyben mi dolgoztunk, különös nehézségek is mutatkoztak.

A szociológiai mintavétel során, ideális esetben, a vizsgált csoport valamennyi tagjáról adott egy névsor, amelyből véletlenszerű módszerrel ki lehet választani meghatározott számú embert, annyit, amennyivel interjút szeretnénk készíteni. Zsidókról hasonló adatbázis nem állt a rendelkezésünkre. Ezzel együtt a '99-es kutatásnál megoldható volt az, hogy használjuk a kárpótlási kérvényeket beadók névsorát. Magyarországon mindenki, aki 1945. május 9-e előtt született, jogosult volt kárpótlásra. Eredetileg a kérvényt 25-30 ezer közötti számú ember adta be. Ők '99-ben mondjuk minimum 54 évesek voltak, tehát az előlotti korosztályról volt egy csaknem teljes listánk. A demográfiai számítások alapján ennél nem lehetek sokkal többen a jogosultak. A szigorú adatvédelmi szabályok miatt persze mi nem kaphattuk meg a listát, hanem az adat gazdája, a Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány küldött ki egy levelet azoknak, akik a listán szerepeltek, hogy hozzájárulnak-e ahhoz, hogy a szociológusok megkeressék őket. Mi azok közül, akiknek ez ellen nem volt kifogásuk, vettünk két véletlen mintát. Az egyik a valóban megkerdezettek tartalmazta, a másikban szereplőket viszont arról faggattuk, hogy van-e olyan családtagjuk, aki hajlandó lenne interjút adni nekünk. Így összejött egy adott számú interjú, amelyből aztán „hólabda-módszerrel” haladtunk tovább. Ez azt jelenti, hogy azok közül, akik eleget tettek a felkérésünknek, többeket megkértünk ar-

ra, hogy a megkeresést továbbítsa egy, a kritériumainknak megfelelő ismerősének.

Most a '99-ben alkalmazott módszer nem lehetett követni, mert a névsor már nem létezik, illetve az azon szereplők túlságosan idősek az újbóli megkereséshez. Ennek megfelelően ezúttal csak a hólabda-módszert lehetett alkalmazni. Ez azonban rendkívül lelassította a folyamatot. Az emberek ma már nehezen adják meg ismerőseik címét egy harmadik félnek. A legjobb esetben

NÉVJEGY

KOVÁCS ANDRÁS

- **FOGLALKOZÁSA:** szociológus, egyetemi tanár, tudományos tanácsadó

is előbb engedélyt kérnek ehhez, megbeszéljük a dolgot vele, és ez mindig jelentős időt vesz igénybe. További nehézséget jelentett az időpont egyeztetése, hiszen az emberek ma sokkal kevésbé hajlandóak egy legalább másfél, de inkább kétórás interjúra időt szánni. Mindezen túl sokan vonakodnak részt vállalni egy ilyen folyamatban, ők a rejtőzködők. Ez egyébként így volt már a '99-es kutatás során is.

Az viszont már különbséget jelentett, hogy rengetegen költöztek ki időközben külföldre, ezért borzasztóan nehéz volt a húsz és harminc év közöttieket elérni.

– Nem torzítja ez a mintát valamelyest?

– Valószínű, hogy ebben a mintában sokkal nagyobb arányban vannak jelen a zsidósághoz szorosabban kötődő személyek, mint a távolabb állók. Ők ugyanis könnyebben elérhetők, könnyebben hajlandók interjút adni, egyáltalán: fontosnak tartják a dolgot. A hólabda is hasonlóan működik: az alanyaink úgy adják tovább a hívást, hogy elsősorban azokat az ismerőseiket veszik figyelembe, akiket zsidó közegből ismernek, vagyis akiről úgy gondolják, érintettek lehetnek a témában. Ez már az előző felmérés alkalmával is jellemző volt. 18 éve is felülreprezentáltak voltak a mintában a jobban kötődő, erősebb identitással rendelkező személyek. Most ez még inkább így van. A régi mintában 25 és 30 százalék között volt a kötődők aránya, ez most valószínűleg 40 százalék fölött lesz.

Ez a minta éppen ezért a belső arányait tekintve nem mondható a mai Magyarországon élő zsidóság reprezentatív mintájának. Ám fontos hangsúlyozni, hogy a kutatás nem is irányult arra, hogy pontosan megmondjuk, hogy az itteni zsidóság hány százaléka szigorúan vallásos, illetve hány százalékuk tartja csak leszármazási alapon számon, hogy zsidó. Ez lehetetlen is lett volna. A lényeg ezért az volt, és ezért kellett annyi interjút csinálni, hogy minden zsidó csoport elegendő számban legyen képviselve a mintában, hogy valamennyi csoportról el tudjuk mondani, mi jellemző rá. Ebből következően, a kutatás lezárultával minden fontos, magyarországi zsidó csoportról tudni fogjuk, hogy körülbelül mi jellemzi társadalmi, demográfiai mutatók szerint, mi a véleménye különféle kérdésekben, milyen a zsidó és más identitása, mit gondol az antiszemitizmusról vagy éppen a zsidó intézményekről. Az azonban

egyáltalán nem biztos, hogy ezeknek a csoportoknak az eredményeinkben megjelenő, egymáshoz viszonyított aránya meg fog felelni a valóságos arányoknak. Ezzel együtt hihetetlen mennyiségű tudományos és stratégiai szempontból is értékes információt fog az adatbázis tartalmazni.

– Mely csoportokat tekintették relevánsnak a felmérés alkalmával?

– Le kell szögezmem, hogy számos szempont alapján lehetséges csoportokat képezni egy ilyen elemzés során. Mi az életkori csoportokat tekintettük fontosnak, valamint az affiliált/részben affiliált/nem affiliált zsidók csoportjait különböztettük meg, illetve a zsidó hagyományhoz való viszony szerint képzett csoportokat. Ez utóbbiakat úgy, hogy egy kétgenerációs modellt használunk, és azt nézzük, hogy a szülők generációjához képest a mostani generációban milyen mértékben van jelen a vallási, kulturális tradíció számos eleme. Vannak, amelyek folyamatosan jelen vannak, olyanok, amelyek már a szülőknél sincsenek meg, illetve olyanok is, amelyek csak a mostani nemzedékben jelentek meg. Itt egyébként egy furcsa mintázat figyelhető meg. A legidősebbek, akik 1940-50-ig születtek, sokkal többet tudnak a zsidóságról, mint azok, akik 1950 és 75 között születtek, mert olyan családokban, helyen éltek és olyan iskolákba jártak, ahol a hagyományok még több-kevesebb intenzitással jelen voltak. Annak a generációnak az esetében pedig, amely mondjuk 1975 után született, és amelynek a tagjai a rendszerváltás idején, vagy azután jártak iskolába, egyfajta visszafordulást tapasztalunk a tradíciók, vagy legalábbis azok ismerete felé. Ez már az előző kutatásunk idején is látszott. Talán ennél is érdekesebb, hogy megjelent egy olyan fiatal, tradíció-folytonos csoport, amely a visszatérő szülők által követni kezdett hagyományokat viszik tovább ma már felnőtt gyermekeik.

– A zsidóság definíciójának számos, egymással kibékíthetetlen meg-

közelítési módja ismert. Önök mi alapján határozták meg a mintába bekerülők körét?

– A law of return, mínusz a nem zsidó családtagok. Mi így közelítettünk a kérdéshez, ugyanis a lehető legszélesebben akartuk definiálni a megkérdezettek körét. Ezért azt mondtuk, hogy aki a visszatérési törvény értelmében bevándorolhat Izraelbe, és ott állampolgárságot kaphatna, az részt vehet a felmérésben. Ugyanakkor nem számítottuk a körbe a nem zsidó családtagokat, akik a törvény szerint szintén jogosultak állampolgárságot kérelmezni. Erre azért volt szükség, hogy minden csoport megfelelően nagy számban képviselve lehessen a mintában.

– Nagyjából hányan lehetnek ma Magyarországon azok, akik a felállított szempontok alapján zsidónak számíthatnak?

– Ezt az adatok véglegesítése előtt nem tudom pontosan megmondani, de a tanulmányban demográfiai extrapolációkat is fogunk közölni, hogy érzékeltetni lehessen, mekkora lehet a különbözőképpen definiált zsidó népességek aránya Magyarországon. A régi kutatásban szerepelt egy demográfiai tábla 2000-ig, és ezt most meghosszabbítjuk 2015-ig. Az biztos, hogy a zsidóság létszáma csökken, egyfelől a már említett és elsősorban a fiatalokat érintő elvándorlás, másfelől a gyermekvállalási szokások változása, illetve a gyermekvállalás időpontjának általános felfelé tolódása miatt.

Legutóbb minimum 60 ezerben, illetve maximum 80 ezerben határoztuk meg a háláchikusan zsidók körét. Ha az apai származást is figye-

lembe vettük, a becsült létszám 80-125 ezer között volt. Egyetlen zsidó nagyszülőt meghatározva a bekerülés kritériumaként, 160-180 ezer körülire tettük az érintett népesség létszámát. Az extrapolált összlétszám mindenesetre valószínűsítően csökkenni fog.

– Hogyan változott az elmúlt majdnem két évtizedben a magyarországi zsidók identitása? Mi áll jelenleg a saját zsidósághoz fűződő viszonyuk fókuszában, történet-e valamiféle elmozdulás a legutóbbi mintavétel óta?

– Sajnos egyelőre ezzel kapcsolatban sem tudok pontos adatokkal szolgálni, de az elmondható, hogy a '99-es kutatás alkalmával az látszott, hogy az identitás tartalmában a szubjektív tényezők játsszák a nagyobb szerepet. A zsidósághoz való kapcsolódás érzése, a család, illetve a családot ért üldöztetések emléke, valamint a holokauszt traumája. Az az érzésem, hogy ez így is maradt. De hangsúlyozom, ez majd csak az adatok teljes feldolgozását, kiértékelését követően jelenthető ki biztosan, egyelőre a benyomásaimról tudok csak beszélni.

Ugyanígy ki lehet jelenteni, hogy a zsidók többsége a fővárosban él, esetleg nagyobb egyetemi városokban. A magas iskolázottság is megmaradt. Valószínűleg a vegyes házasságokban élők aránya sem változott jelentősen, bár elképzelhetőnek tartom, hogy a legutóbbi mérték, ami átlagosan 50 százalék körül volt, a fiatal generációkban – valamelyest csökkenhetett. Ezt persze még nem merem kijelenteni, de alig két hónap múlva, amikor hozzáférhetővé tesszük és értékelni is tudjuk az eredményeinket, már pontosabban fogunk látni ebben a kérdésben is.

Fontos még megemlíteni, hogy azok, akik vállalkoztak arra, hogy interjút adjanak – de ez szigorúan szubjektív benyomás – különösen a fiatalabb generációk, jóval kevesebb gátlással és sokkal nyitottabban beszéltek a zsidósággal kapcsolatos gondolataikról, tapasztalataikról.

„VÉGRE VILÁGOSAN FOGUNK LÁTNI”

A hamarosan napvilágot látó kutatás jelentőségéről és a Tett és Védelem Alapítvány (TEV), a magyarországi zsidóság belső szerkezetének, attitűdjeinek, percepcióinak pontosabb megismerése érdekében önmagára vállalt kezdeményező szerepéről **BODNÁR DÁNIEL**, az alapítvány elnöke, az EMIH vezetőségi tagja nyilatkozott lapunknak. *RÉTI JÁNOS ÍRÁSA*

Miért volt szükség erre a kutatásra?

Mindhányan láthatunk olyan tendenciákat a zsidó közösségi életben az elmúlt nagyjából 20 évben – mióta az utolsó ilyen méretű, átfogó kutatás készült –, amelyek azt mutatják, hogy jelentős mérvű belső szerkezeti átalakulások történnének. Ezen átrendeződések között egyebek mellett egy, a holokauszt-, illetve antiszemitizmus fókuszú paradigmáról az értékalapú zsidó létezés irányába történő elmozdulás sejlik fel a figyelmes szemlélő számára. Az ilyen módon felismerni vélt folyamatok azonban alaposan felépített tudományos vizsgálat hiányában percepciók, mindannyiunk szubjektív benyomásai maradnak. Ugyanúgy percepciók, mint az

percepciókról szeretne gondolkodni, hanem olyan, tényleges referenciaadatokkal igazolható tendenciákat kíván megismerni, amelyek részben a többségi társadalom, részben pedig a zsidó közösség belvilágát, de legalábbis attitűdjeit valamilyen módon leképezik.

Miért fontos a Tett és Védelem Alapítvány számára az, hogy a vállalkozás finanszírozásában meghatározó részt vállaljon?

Ennek megfelelően a mostani, az EMIH-hel, Köves Slomóval közösen kezdeményezett és előkészített kutatáshoz fűződő legfontosabb elvárásunk is az volt, hogy lassan húsz éves távlatból megtudhassunk valamit arról, hogy milyen transzformációk történtek a zsidó közéleten belül, illetve a zsidó közösség tagjai milyen módon váltottak esetleg nézőpontot a zsidósággal kapcsolatos meghatározó kérdésekben. Különös tekintettel arra vonatkozóan, hogy a holokauszt és az antiszemitizmus irányába fókuszáló tudatosság dominanciája valóban elhomályosult-e időközben – mi ezt naponta tapasztaljuk a munkánk során –, hogy legalább részben átadhassa a helyét valamiféle érdemi, akár kulturális, akár vallásos töltetű, pozitív zsidó identitásnak. Ennek érdekében az EMIH és a Tett és Védelem Alapítvány vállalta,

hogy az egyébként igen költséges kutatás teljes költségvetésének valamivel több mint kétharmadát, de ha az összes egyéb járulékos költséget is figyelembe vesszük, ennél is nagyobb hányadát kormányzati és egyéb segítség nélkül, pusztán a saját forrásaira támaszkodva, a kutatócsoport rendelkezésére bocsájtja. A költségek fennmaradó, nagyjából egyharmadát másik 7-8 szervezet, köztük a Mazsihisz hozzájárulásával sikerült előteremteni.

Miben látja a kutatás jelentőségét?

A mostani kutatás során is Kovács András a munkatársaival – így az adatfelvételt végző Medián, Hann Endre – olyan jelentős szellemi teljesítményt tettek le az asztalra, amelynek fontos konzekvenciái lesznek az egész magyarországi zsidó életre nézvést. Végre világosan fogunk látni és képesek leszünk megérteni, hogy milyen szerkezeti változások mentek végbe az elmúlt húsz év során a hazai zsidóság körében.

emlékezetpolitikával kapcsolatos egyéb kérdésekben megjelenő érzületek esetén: ezek mind olyan benyomások, amelyekhez nincsenek referenciaadataink, de érzéseket keltenek a közösség tagjaiban.

Amikor a Tett és Védelem Alapítvány (TEV) 2012-ben megkezdte a működését, azt mondta, hogy nem

BOLDOG ÚJÉVET, HASZIDOK!

Kiszlév hó 19. (idén december 7.) a haszidizmus újéve. Vidám ünnep a haszid közösségekben, melyeken megemlékeznek a Chábád haszidizmus szülőatyjáról, a Ijadi-i Snéur Zálmán rabbiról. Ilyenkor kezdik újra az általa írt alapmű, a Tánjá tanulásának éves ciklusát. Ebből az alkalomból készült összeállításunkból megismerhetik az Álder rebbét és modern követőit is.

SNÉUR ZÁLMÁN RABBI, A CHÁBÁD HASZIDIZMUS SZÜLŐATYJA

AZ ÁLTER REBBE SZÍNRE LÉP

A Ijadi-i Snéur Zálmán rabbi Álder Rebbe, *Ádmor Házákén* (az öreg rebbe), *Báál háTánjá* (A Tánjá szerzője) és *Rásáz* néven is ismert. A litvániai (ma Belorusszia) Lioznóban született 1745-ben, elul hó 18-án, a Báál Sém Tov születésnapján. A prágai Lów rabbi ükunokája volt. Három-éves korában, hajvágási ünnepségén találkozott a Báál Sém Tovval. A Báál Sem Tov tanítványa és utóda, a mezcrici mágid legfiatalabb tanítványa volt. Gyerekként hatalmas tudása volt, és 13 éves korától fogva tudósként tartották számon a bár micva ünnepségén mondott, összetett beszéde nyomán. 15 évesen vette el egy gazdag vityebszki zsidó, Jehuda Léjb Szevál lányát, Sternát. Tehetős apósa támogatásával tanult Tórát éveken át, és az ó révén épített ki hasznos kapcsolatot a helyi nemességgel. Három fia és három lánya született.

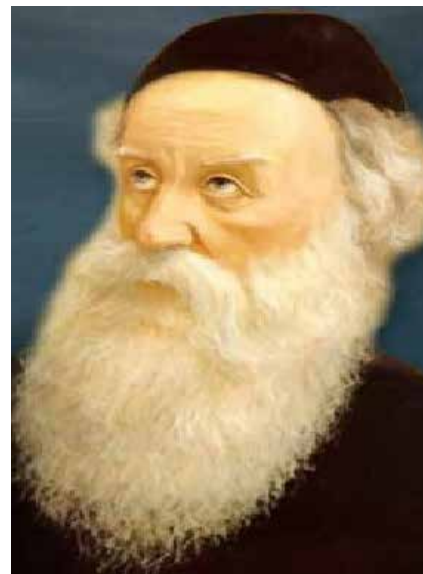
A zsidó tudományokon kívül filozófiát és természettudományt is tanult. Műveibe és filozófiájába a cfáti kabalista, Jicchák Luria rabbi rendszerét is beépítette. A vityebsz-

ki Menáchem Mendel rabbival együtt állt a litvániai haszidok élére, és Lioznó mágidja (hitzónok) volt három évtizeden át. Adományokat gyűjtött a szentföldi zsidók megsegítésére és a helyi zsidókat is támogatta, hogy földhöz jussanak.

BÖLCS RABBI ÉS KIVÁLÓ VEZETŐ

1770-ben a mezcrici mágid őt, legfiatalabb tanítványát jelölte ki, hogy újraserkessze Jozsef Káro rabbi 200 évvel korábbi, átfogó háláchikus művét, a Sulchán Áruchot. Az új könyv Sulchán Áruch Hárav címen lett ismert. A mezcrici mágid halála (1772) után ráv Snéur Zálmán Litvániában, a mitnágedek (a haszidizmus ellenzői) fellegvárában tevékenykedett.

1796-ban adta ki fő művét, a Tánját, a chábád haszidizmus legfőbb filozófiai munkáját. A Lengyelország 1793-as és 1795-ös felosztása utáni nehéz gazdasági helyzetben a zsidókra korlátozásokat szabtak ki. Az Álder Rebbe százezernyi tanítványának szánt spirituális útmutatóként írta meg a haszidizmus legfőbb alapelveit taglaló művét, me-

lyet számos nyelvre lefordítottak, és a világ legkülönbözőbb pontjain nyomtatták ki.

Az Álder Rebbe nagyszerű szerző és vezető is volt. Tanításai közelebb hozták a híveket az Örökkévalóhoz, és lehetővé tették a micvák pontosabb és örömtelibb megtartását. Kerülte a vitát, ragaszkodott a nyugodt, elmélyült imádkozáshoz, és erre kérte követőit is. Bevezette

a fűtött mikvéket (rituális fürdő) és azt, hogy a vágáshoz élesebb, pontosabb, magasabb fokú kőszerszámot eredményező acélként használjanak vas helyett.

A CÁR BÖRTÖNÉBEN

1798-ban a rabbi és néhány haszidját cárellenes árulás gyanújával jelentették fel. A lengyel nacionalisták tevékenységétől rettegő I. Pál cár mindenikben ellenséget látott. Oroszország emellett évek óta harcban állt Törökországgal, a rebbe pedig támogatta az Ottomán Birodalom fennhatósága alá tartozó szentföldi zsidó településeket. A Tóra örömnepét követő napon Sneur Zálmán rabbi letartóztatták.

Kihallgatóit meggyőzte arról, hogy mozgalma tisztán vallási indíttatású. Liozno uraságai, akiknek korábban szolgálatot tett, békeszerető tudósként tekintettek rá, és ők biztosították a cár küldötteit, hogy a vádak hamisak. 53 nappal letartóztatása után szabadult; ez a nap, judtet kiszlív lett a haszidizmus újéve. Szabadulásakor arra kérte követőit, hogy barátságos közeledéssel és testvéri szeretettel teremtsenek békét és harmóniát a haszidok és ellenzőik közt.

Két évvel később másodszor is letartóztatták. Az új uralkodó, I. Sándor rendeletére szabadult. Sneur Zálmán rabbi nem tért vissza Lioznóba: barátja, Lubomirski

herceg meghívására annak egy birtokán, Ljadiban telepedett le.

1812-ben Napóleon seregei Fehéroroszországon haladtak át, és a rabbi úgy látta, hogy a francia hódítás veszélyeztetné a zsidók spirituális életét. Rendeletére követői értékes információkat szolgáltatnak az oroszoknak, hálából a hatóságok kocsikat és lovakat bocsátottak az idősödő Álter Rebbe szolgálatára, hogy elmenekülhessen. A kemény orosz télben azonban megbetegedett, és tévét hó 24-én, vasárnap, a teremtés 5573. évében visszaadta lelkét Teremtőjének. Hadics faluban helyezték végső nyugalomra. A sírja fölé emelt ohel a mai napig áll.

Emléke legyen áldott!

NEOHASZIDIZMUS ÚTKERESŐK A HAGYOMÁNY ÉS A MODERNSÉG HATÁRVIDÉKÉN

A sokszor kiüresedett vallási gyakorlat, illetve az idősebb generációk elfordulása a hitételtől a fiatal amerikai zsidók tekintélyes részét is elidegenítette a saját tradícióitól. A felemelő vallásos élményeket és a parancsolatok örömteli betartásának lehetőségét kínáló haszidizmus újfajta megközelítési módjai azonban sokuk számára elérhetővé tesznek valamit, ami addig hiányzott az életükből: utat a saját lelkükhöz. RÉTI JÁNOS ÍRÁSA

A LÉLEK HANGJAI

Súlyos ütemek jelzik az ütött-kopott brooklyni bérház harmadik emeletére érkezőnek, hogy jó helyen jár. Csütörtök késő este van, az ideiglenes helyszínen, amely éppen – ki tudja, meddig – otthont ad a szokásos, heti *Chulent* (sólet) klubnak, a *Moshiach Oi!* játszik. A féktelen punk futamok és a nyomukban elharapódzó őrzöngés még az estek rendszeres látogatóinál is kiverik a biztosítékot. Pedig a *Chulent* folyton változó közönsége igazán hoz-

zászokhatott ahhoz, hogy a sábesz előtt egy nappal rendezett bulikon mindig csupa olyasmivel találkozhat, ami még a New-York-i underground hipertoleráns közegéből is kitűnik *meghatározhatatlanságával*. A rögtönzött koncert excentrikus, egykori vagy félig-meddig továbbra is a közösségükhöz tartozó haszid zsidókból, útkeresőkből vagy szimpla sznobokból álló közönsége megütközve figyel, amint három bő vászonnadrágba, tornacipőbe és kapucnis felsőbe öltözött fiatal

haszid a mikrofonokba hörögve szólít az Örökkévaló szolgálatára. A heves pogózás közben repkedő hosszú pajeszok és ciceszek szokatlan értelmezést adnak a bonyolultnak kevésbé nevezhető zenei szerkezetnek. Az ortodox zsidóságot a lázadás aurájával felövező zenészek *neohaszidok*. Fiatal zsidók, akik spirituális tartalommal akarják megtölteni a szüleiktől örökölt formális vallásosságot.

Az igazsághoz persze hozzátartozik, hogy a neohaszidoktól rend-

szerint idegen a Moshich Oi! tagjaira jellemző kemény, provokatív fellépés, a fülhasogató, szélvészgyors és már-már agresszivitásig fokozott zenei formák iránti vonzalom. Figyelmük sokkal inkább a lassú, gyakran szavak nélküli hangalakok ismétlődő énekéből érzelmetli dallammá összeálló haszid *nigunok*, illetve a hagyományos zsidó liturgia lélekemelő feldolgozásai felé fordul. A haszidizmus ugyanis a mozgalom 18. századi kezdetei óta a zsidóság mély és örömteli megélését, az élet minden pillanatában a Teremtő felé irányuló odaadást hangsúlyozta. A lélek rejtett erőforrásait mozgósító haszid életmód gyakorlásával a hívő olyan lelki élményekre tehet szert, amelyek az Örökkévalóhoz való ragaszkodáson keresztül elfeledtetik vele a személyes létezése kereteit, egyúttal az isteni teljesség megtapasztalásához vezetnek el.

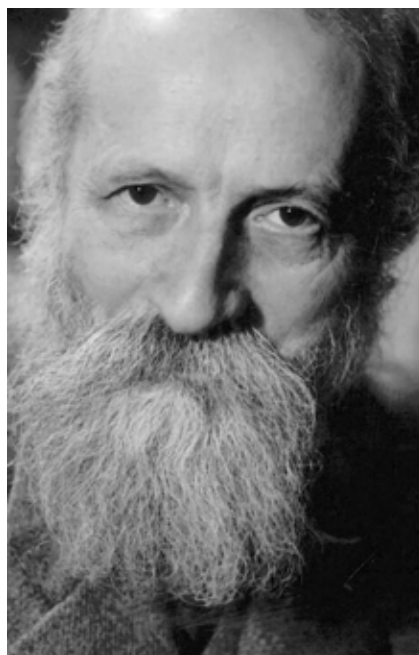
EGY KORAI NEOHASZID

Am a zsidóság zárt világába jelentős késéssel megérkező felvilágosodás, nyomában az emancipáció korábban ismeretlen tapasztalatával, az európai nagyvárosok zsidóságát fokozatosan eltávolította a tradíciótól, miközben elérhető közelségbe hozta számukra a polgári identitás és a társadalmi felemelkedés csábító lehetőségét. Csakhogy az áhított kényelemért a lelki élmények után szomjazó zsidó léleknek óriási árat kellett fizetnie. A gyökereiket és ezáltal önazonosságukat veszítő, asszimilált, vallástalan zsidók a szellemi küldetésük teljesítése helyett hasztalan próbálták a lelki igényeiket egyik izmustól a másikhoz kapva kielégíteni. Ez az egzisztenciális válság és a vallásos élmény iránti csillapíthatatlan vágy vezette a haszidizmus misztikus világa felé a múlt század egyik legkiválóbb filozófusát, Martin Bubert is.

Buber szellemi ébredését a nagyszülői házban szerzett tapasztalatai indították el. Nagyanyjától az irodalom szeretetét, bankigazgató és nagykereskedő nagyapjától pedig a hagyományos zsidó történetek iránti vonzalmát tanulta. Az időközben

meggyőződéses cionistává lett Buber véletlenül talált a haszidizmust megalapító Báál Sém Tov rabbi hagyatékára, a *Cáváát HáRivás* című könyvre, amely örökre megváltoztatta az életét. A haszid tanítások szentsége lenyűgözte a fiatal tudóst, aki megszállottan gyűjteni kezdte a haszid közösségeket vezető *cádikok*, igaz, szent emberek mély tanulságot hordozó, csodás történeteit.

Első kötetét, a híres haszid *rebbe*, a breszlvi Náchmán tanításait bemutató, először 1906-ban megjelent, majd többször is átdolgozott

Martin Buber

Die Geschichten des Rabbi Nachman-t (Náchmán rabbi történetei) két évvel később az alapító életét olvasmányos formában feldolgozó *Die Legende des Baalschem* (A Báál Sém legendája) című mű követte. Az írások megjelenése között eltelt időben, illetve később is, Buber intenzíven beleásta magát a vallástörténetbe, így az újabb és újabb írások már az időközben megszerzett tárgyi tudást tükrözve (ki)érleltebb képet adnak a haszidizmus kezdetének világáról. Ennek ellenére sem az említett két könyvre, sem a nyomokban napvilágot látott, magyarul is elérhető *Haszid történetekre* sem érdemes tudományos hitelességű munkaként tekinteni. Jobb, ha ma-

gas irodalmi értékű, mély bölcsességet rejtő, inspiráló történetek válogatásaként kezeljük őket. Buber nem tartotta sokra a vallás gerincét adó normatív szabályrendszert, a törvényeket vagy a hagyományos zsidó életre jellemző, a hétköznapiakat és az ünnepeket át- meg átszövő rituálék összetett hálózatát. A filozófus érdeklődésének középpontjában a Teremtővel intim, személyes párbeszédbe kezdő ember állt. Az élet értelmét kereső és jó esetben meg is találó, a legjelentéktelenebb tetteit is megszentelő hívő azonban Bubernél nem az önfeladásra helyezi a hangsúlyt a Teremtővel való kapcsolatában, hanem az én kiteljesítésére. A spiritualitás embe- re ezért a teremtést átható isteni lényeg felismerése helyett a jelenségek világát magasztalja fel. Buber vallásossága, újraértelmezett haszidizmusa tehát maga is a modernség terméke. Gyors eredményeket, instant élményt ígér, a szakadatlan istenszolgálat heroikus kihívása és a vallásos élet hagyományos kötelmei helyett.

KÖZELEDÉS VAGY TÁVOLODÁS A HAGYOMÁNYOKTÓL?

A neohaszidizmus második, máig ható korszaka a 60-as évek marihuánafüstbe burkolódzó, ellenkulturális Amerikájában kezdődött el. Egy, a rabbiképesítést a lubavicsi Chábád haszid mozgalomban megszerző, és az utolsó *rebbe*, Menáchem Mendel Schneerson felkérésére a hagyományos zsidóság üzenetét a hippik körében is terjesztő rabbi, Zálmán Schachter-Shalomi néhány, különösen jól sikerült LSD-utazást követően úgy döntött, hogy a hagyományos zsidóságnak hátat fordítva az *önkifejezés* új, „szabadabb” útjait kezdi el járni.

Az eredmény egy, a New Age-ből, radikális feminizusból, személyközpontú pszichoterápiából, némi fogyasztóbaráttá tett buddhizmusból és a zsidó vallás felhígított, a nyílt panteizmusig átértelmezett változatából összeállt nagyszabású spirituális kísérlet lett. Schachter-Shalomi múlhatatlan érdeme

azonban, hogy barátjával, a szintén a Chábád mozgalom szárnyai alól induló *Slomo Carlebach* rabbival együtt számos fiatal amerikai zsidót indítottak el a saját szellemi gyökereik felé (vissza)vezető úton. Többek között Arthur Green-t, egy, a tudományos körökben is nagyra tartott liberális rabbit, aki a 60-as évek végén lett *Schachter-Shalomi* tanítványa, és aki a zsidó miszticizmusról, a kabbaláról, illetve a haszidizmusról írt könyvei mellett a haszid hagyomány saját morális érzékenysége szerint átszabott és újragondolt, posztmodern változával számos követőre talált a szociálisan elkötelezett, egalitárius, progresszív zsidó körökben. Az általa *radikális zsidóságnak* is hívott, saját neohaszid teológiája ambiciózus célkitűzést próbál megvalósítani: Nietzsche, Kafka és Camus nyomán a 21. századi zsidónak az autoritás elfogadásának kényelmetlenségeitől megszabadított, humanista és kreatívan újraértelmezett zsidóságot szán, olyat, amelyben a hangsúly a személyes megélésen és értelmezésen van, nem a hagyományos zsidóság alapját jelentő Kinyilatkoztatáson.

VISSZA A GYÖKEREKHEZ

A 60-as évek világmegváltó hangulata azonban nemcsak a forradalmi újítókat, hanem a torzítatlan hagyományok felé visszaforduló kon-

Zusha zenekar

servatív lázadókat is magával ragadta. Közéjük tartozott egy korán elhunyt, nagy műveltségű rabbi, Dovid Din is, aki követői jó részé-

Moshe Weinberger rabbi

hez hasonlóan a buddhizmus felől tért vissza saját zsidóságához. Din New York-i, Boro Park-beli lakásában a mondandójától és inspiráló személyiségétől egyaránt megittasult fiatalok csoportjai előtt tartott előadásain minden egyes témát a történelem, a filozófia és a lélektan mellett a haszidizmus és a kabbala szemszögéből is megvilágított. Az elméleti tudás átadása mellett zsidó meditációt is oktató rabbi minden túlzás nélkül előképeknek nevezhető a vallás előírásait szigorúan megtartó, egyúttal a haszidizmus szellemi örökségének teljességében otthonosan mozgó, de a mozgalom egyetlen irányzata mellett sem elkötelezett mai neohaszidoknak.

Ez utóbbiak talán legfontosabb szellemi vezetője egyébként az a Ráv Moshe Weinberger, aki a modern ortodox New York-i Yeshiva University rabbiképző intézetének egyik lefontosabb tanára. A megjelenésében is csalhatatlanul haszid rabbi meghatározó pozíciója a nagynevű intézményben korántsem magától értetődő. A megalapítása óta a haszid tanokkal távolságtartó, a litván típusú, szigorú, alapos és száraz talmudtanulás hagyományait folytató teológiai szemináriumon a haszidizmus megjelenése

valóságos forradalmat robbantott ki. Ráv Weinberger ma már maga is valóságos intézmény a tanintézményen belül. A haszidizmus külső jeleit modern utcai viselettel vegyítő tanítványai körében rendszeresen felkeresi az egykori nagy rebbék európai sírhelyeit, illetve azokat a konkrét iskolákhoz nem, vagy csak lazán kötődő haszid rabbik közösségeit Izraelben, akik hozzá hasonlóan a személyes útkeresésre, az elmélyülés és a misztikus szemlélődés fontosságára, és mindezek nyomán a meghatározó spirituális élmények elérésére helyezik a hangsúlyt.

Ráv Weinberger hatása minden túlzás nélkül messze túlmutat a Yeshiva University tanházának falain. New Yorkban egyre-másra indulnak a Chábád haszidizmus alapművét, a Tánját és egyéb haszid szövegeket oktató tanulási programok, míg az olyan neohaszid együttesek, mint a tradicionális nigunokat folkkal, blues-zal és reggae-vel elegyítő *Zusha* a slágerlisták élét ostromolják. Úgy tűnik, a tengerentúli zsidó fiatalok kezdik felismerni, hogy a hagyományos zsidóságnak van mondanivalója számukra, ahogy lassan rájönnek arra is, hogy a haszidizmus képes melegséget és életet hozni a vallás gyakorlásába.

A LEGÚJABB LUBAVICSI KÜLDÖTT ÓBUDÁN

Stell Jichák rabbi Dél-Floridában született és nevelkedett, ahol nagy zsidó közösség él. Chicagóban és Izraelben végzett rabbinikus tanulmányai után a Központi Chábád Jesivában tette le vizsgáit és szerzett rabbi diplomát. Feleségével, Muskival és kislányával, Mendellel 2017-ben költözött Magyarországra a lubavicsi mozgalom küldötteként. LIEBERMAN FLÓRA ÍRÁSA

– Hogy lett belőled lubavicsi küldött?

– Szeretettel teli családban nőttem fel, ami rengeteg vendég számára nyújtott „otthont távol otthontól”. Így egész gyerekkoromtól kezdve nagy lelkesedéssel segítettem zsidó felebarátaimat. Emlékszem, egész kiskoromban, már a bár micvám előtt is minden Szukkotkor ellátogattam egy szomszédos idősök

otthonába, hogy segítsék az ott élőknek meglengetni a lulávot és elvigyem nekik az ünnep örömét. Kamaszkoromban a nyári hónapokat azzal töltöttem, hogy kis zsidó közösségeket kerestem fel világszerte, Texastól Románián át Szibériáig, hogy támogassam a zsidó identitásukat és Tórárt tanítsak ezekben a kicsi, elszigetelt közösségekben. Nem volt számomra kérdés, hogy

NÉVJEGY

STELL JICHÁK

- FOGLALKOZÁSA: rabbi
- CSALÁD: házas, egy kislányú édesapja

ha megnősülök, akkor az életemet annak szeretném szentelni, hogy teljesítsem a Rebbe álmát, hogy a zsidóság elérhetővé váljon a világ minden pontján a zsidók számára.

– Mivel foglalkozol Magyarországon?

– Amellett, hogy az Maimonidész Gimnáziumban tanítok, az is a feladatom, hogy felkeressem a környéken élő zsidókat és felajánljam nekik a segítségemet. Van például lehetőség arra, hogy mezuzát tegyünk az ajtóra és hasonlók. Ezt nagyon élvezem, nagyon szeretek különböző embereket megismerni, akiknek más és más a hátterük.

– Hogy tetszik az itteni élet? Mi a legnagyobb változás az életedben?

– Az élet nagyszerű, van kóser bolt, étterem – kicsit olyan, mintha megint otthon lennék. A legnagyobb kihívás a magyar nyelv megtanulása. Három nyelvet beszélek tökéletesen – az angolt, a hébert

Andrással bevásárlás közben akadt össze

és a jiddist – így azt gondoltam, ez semmiség lesz. Hála Istennek, találtam egy fantasztikus tanárt, és jól haladok.

– Volt már valami érdekes kalandod, amióta ide költöztetek?

– A legmeghatóbb történetem nem sokkal azután esett meg, hogy meg-

érkeztünk. Péntek délután volt és a sábesz előtti utolsó pillanatos bevásárlást intéztük egy élelmiszerboltban az otthonunk közelében. Itt találkoztam Turnheim Andrással, akitől megkérdeztem, hogy mennyi az idő, majd a következő kérdésem az volt, hogy nem zsidó-e. Azt válaszolta, hogy zsidó, de soha nem

gyakorolta a vallást és nem is volt bár micvája sem. Mondtam neki, hogy sosincs késő, és megbeszéljük, hogy találkozunk később a bolt parkolójában, hogy életében először tfilint rakhasson. Láttam az arcán a meghiúsultságot, ahogy először életében elmondta a Smát.

Megadtuk egymásnak a telefonszámunkat, és azóta hetente találkozunk, Tórát tanulunk és tfilint rakunk együtt.

– Mik a célkitűzéseid a haszid újévre?

– Ahogy elérkezünk a haszidizmus újévéhez, azt tudom mondani, hogy a magyarországi chábád mozgalom fantasztikus munkát végez, amivel mindenki számára elérhetővé teszi a haszid tanításokat. A legújabb kiadvány, a Rebbe beszédeit bemutató Likuté Szichot a hetiszakaszok mélyebb jelentésének bemutatásán túl összeköti a Tóra tanításait napjainkkal. Az újrakezdés fogadalmam is ezzel kapcsolatos: a heti Likuté szichotot fogom tanulmányozni.

„EZÉRT A GYERMEKÉRT IMÁDKOZTAM, ÉS AZ ÖRÖKKÉVALÓ MEGADTA KÍVÁNSÁGOMAT”

(1Sámuel 1:27.)

MESTERSÉGES MEGTERMÉKENYÍTÉS A ZSIDÓ JOG TÜKRÉBEN 2. rész

Az *Egység* magazin előző számában megismerkedtünk a gyermeknemzés micvájával és áttekintettük a mesterséges megtermékenyítéssel (ART) kapcsolatos háláchák talmudi hátterét. A sorozat második részében az inszemináció és a lombikprogram kapcsán felmerülő vallásjogi kérdésekre és megoldásokra fókuszálunk. OBERLANDER BÁRUCH ÍRÁSA

ELŐJÁRÓBAN

Ahogy a sorozat előző részében láttuk, a kérdés háláchikus háttere lehetőséget teremt arra, hogy bizonyos keretek között az orvostudomány segítségével fogadjon gyermeke a meddő pároknak. Az elvi kérdéseken túl azonban a mesterséges megtermékenyítésnek a zsidó jog szempontjából számos megvizsgálható aspektusa van. Ebben a cikkben áttekintjük a mesterséges megtermékenyítés általános kérdéseit, majd az egyes módszereknél (inszemináció [ICI és IUI], in vitro megtermékenyítés [IVF]) megvizsgáljuk, hogy

- melyek a megengedhető módszerek;
- teljesíthető-e ily módon a szaporodjatok és sokasodjatok micvája;
- mi lesz a születendő gyerek jogi státusza;
- ki számít a gyermek szülőjének;
- milyen speciális eseteket vet fel az adott módszer.

A MESTERSÉGES MEGTERMÉKENYÍTÉS KÖRSZÁMI FELTÉTELEI

A meddőségi kezelések elterjedésének hajnalán volt egy akadály, melynek megoldása megnyitotta a mesterséges megtermékenyítés útját a zsidó párok előtt. Ez pedig az elcserélés veszélyének elhárítása volt. Hiszen, ahogy a talmudi

Eliezer ben Jáákov rabbi mondta¹: „Ha az anya nem tudja, hogy ki gyermeke apja, és az apa nem tudja, ki gyermeke anyja, akkor az vérfertőzéshez vezet, és tele lesz a világ törvénytelen gyerekekkel. Erre utal az Írás²: „**Ne szentségtelenítsd meg leányodat, hogy paráznaságra engedd, hogy ne paráználkodjék az ország és megteljen az ország fajtalansággal**”.

SZGULÁK: TETTEK, AMIK ELŐSEGÍTI AZ ISTENI ÁLDÁST

A lubavicsi Rebbéhez az egész világról emberek ezrei fordultak tanácsért. Keretes írásainkban gyermektelen pároknak írt leveleiből válogattunk, melyeken keresztül olyan szgulákat ismerhetünk meg, melyek a Rebbe szerint elősegíthetik a gyermekáldást.

A lubavicsi Rebbe, *Menáchem Mendel Schneerson* rabbi (1902–1994)³, *Ovájá Jozsef* (1920–2013) volt izraeli szfárádi főrabbi⁴ és más törvényhozók is⁵ arra hívták fel a figyelmet, hogy folyamatos ellenőrzéssel kell biztosítani, „hét szemmel figyelni”⁶, hogy a mintákat semmiképp ne lehessen elcserélni, nehogy „építés helyett rombolást hozzon a kezelés a pár életébe”⁷. Bár egy ilyen elcserélés oka lehet pusztán tévedés is⁸, nem

lehet kizárni a szándékosságot⁹, hiszen a sajtóból is tudunk¹⁰ olyan esetekről, ahol az egyes orvosok, vagy intézetek statisztikáinak mutatóit javítandó manipuláltak a mintákkal.

Nagyon fontos, hogy a felügyelet az egész zsidó közösség által elfogadott legyen, nehogy a későbbiekben a gyerek státusza megkérdőjeleződjön¹¹. Az utóbbi években Izraelben és az Egyesült Államokban is egyre inkább az az igen szigorú protokoll vált elfogadottá, amit a lubavicsi Rebbe útmutatását követő rabbik által állítottak össze¹².

Ezekben az intézetekben a *másgiáchok* (vallási felügyelők) nők, mivel a kezelés egyes folyamatait személyesen kell ellenőrizni pl. a mintavételt és a visszaültetést. A *másgiáchok* munkája a mintavételtől egészen a megmaradt sperma megsemmisítéséig tart¹³. (A rabbik egyetértenek abban, hogy a megmaradt spermát, illetve a **nem** megtermékenyített petesejteket meg lehet semmisíteni, ez nem érinti az abortusz kérdését.)

ART ÉS A SÁBESZ

Általában, ha a teherbeesés megtörtént, életmentésnek számít, ha a magzatot veszélyeztető helyzetet elhárítunk. Ezért pl. szabad a várandósság megmentése érdekében szombatot szegni¹⁴. Ugyanez nem vonatkozik a terhesség létrejötté érdekében végzett, szombatszeggéssel járó meddőségi kezelésekre¹⁵. (Ez

nem vonatkozik a gyógyszerek bevétele, mivel azt a bölcsek megengedték nem életveszélyes betegeknek is¹⁶.) *Wosner Smuel* (1913–2015) Bné Brák-i rabbi szerint¹⁷ ugyanígy nem szabad szombatot szegni egy megtermékenyített petesejt miatt.

* * *

AZ INSZEMINÁCIÓ (IUI)

Nem olyan régen még csak az idő bizonyíthatta be, hogy egy párnak nem lehet gyereke, ezért voltak, akik csak tíz gyermektelen év elteltével engedték a vizsgálatok és a kezelések megkezdését. Ma már néhány vizsgálattal bizonyosságot szerezhettek a meddőségről, ezért az a vélemény vált elfogattá, hogy a vizsgálatok negatív eredménye után megkezdhető a kezelés¹⁸, ha két orvos igazolja, hogy inszeminációval sikerülhet a fogantatás¹⁹. Az inszemináció során a spermát egy szilikontubus segítségével juttatják az anya szervezetébe. Az előző részben tárgyalt kérdéseken felül a biológiai apa személyét is meg kell vizsgálnunk, ami kihat a születendő gyermek jogi státuszára is.

1. Ha a férj a donor

Ilyen esetben az előző részben²⁰ már felsorolt, mintavétellel kapcsolatos háláchikus szabályokra kell figyelni ahhoz, hogy ne hágja át az onanizálás tilalmát.

Mesulam Jiszáchár Hurwitz (1808–1888) stanislawówi rabbi véleménye²¹ az, hogy csak természetes módon fogant gyermek kapcsolódik az apjához, és számít a gyerekének, így a mesterséges megtermékenyítésből fogant gyermek jogilag akár az apa többi gyermekével is házasodhatna. Az elfogadott vélemény ezzel szemben az²², hogy az inszeminációval fogant gyermek jogilag is az apa gyerekének számít²³.

Ez azonban nem teszi okafogyottá azt a kérdést, hogy teljesíti-e így az apa a gyereknemzés micváját. Vannak²⁴ ugyanis, akik szerint csak teljesen természetes módon megfogant gyermekkel lehet ezt teljesíteni, mivel Isten csak olyasmire kötelezi

az embert, amit saját erőből el tud végezni. Mások²⁵ azonban a *Turé záhávnak* az előző számban²⁶ már idézett érvelésére hivatkozva úgy vélik, hogy azért nem számítanak a Talmudban és más forrásokban felsorolt esetek (pl. fürdő közvetítésével teherbe esni stb.) micvának, mert micvát cselekedet nélkül, „véletlenszerűen” nem lehet teljesíteni. Azonban, mivel ezek a párok nagyon is sokat tesznek a micváért, az teljesítettnek tekintendő.

2. Megtermékenyítés zsidó donor spermájával

Az összes rabbinikus vélemény megegyezik abban, hogy ez a megoldás tilos. *Teitelbaum Joél* (1887–1979) szatmári rebbe²⁷ és más rabbik²⁸ Biblia tilalomnak tekintik, arra hivatkozva, hogy a „Felebarátod feleségével ne közösülj, hogy beszennyezed magadat vele”²⁹ tilalom „beszennyezése” fizikai kontaktus nélkül is megtörténne, sőt felmerül a kérdés, hogy a gyerek nem számítana-e *mámzérnak*, törvénytelen gyereknek. *Mose Feinstein* rabbi (1895–1986)³⁰ és a legtöbb vélemény³¹ azonban azon az állásponton van, hogy fizikai kontaktus nélkül a fogantatás nem esik a „beszennyezés” bibliai tilalma alá, és mivel nincs vétek, a gyerek se lenne törvénytelen.

Más okok miatt azonban mégis tilos a zsidó donor használata³². Egy ilyen eljárás (1) gyengítené és lerombolná a házasság intézményét és (2) elszakítaná a házasságot a gyereknemzéstől, sőt (3) akár az előbbieket folyományaként tiltott kapcsolatokhoz is vezethet. Anonim donor esetén (4) fennáll a testvérek házasságának veszélye, hisz, az elfogadott vélemény szerint a gyerek a biológiai apjához, ez esetben tehát a donorhoz kapcsolódik, és az ő gyerekének számít, ahogy ezt majd lentebb látni fogjuk.

3. Nem zsidó donor

Mivel jogilag csak a zsidó apától született zsidó gyerekek számítanak testvérnek³³, a testvérházasság veszélye ilyenkor nem áll fenn. Erre alapozva *Mose Feinstein* rabbi (1895–

AZ ÖRÖKKÉVALÓBA VETETT HIT

„Erősítsék meg a *bitáchont*, az Istenbe vetett bizalmukat, a világ teremtőjébe és vezetőjébe vetett bizalmukat. Mert ez [ti. a sokasodjatok és szaporodjatok] az első micva, ami a Tórában le van írva, és ha megerősítik megfelelő viselkedéssel hitüket a parancsokat parancsolójában, akkor biztos hogy örömben fogják tudni teljesíteni ezt a micvát⁷¹.”

1986) egy időben megengedte ezt a metódust olyankor, amikor semmilyen más út nem volt járható³⁹. *Mordecháj Jáákov Breisch* (1896–1976) zürichi rabbi⁴⁰ és a legtöbb rabbi szerint azonban minden más, a zsidó donornál felsorolt ellenérv fennáll ilyenkor is, ezért általánosan elfogadott nézet szerint ez az eljárás is tilos⁴¹. (Ezen érvek hatására *Feinstein* rabbi levélben visszakozott az engedélyével⁴².)

a. A fentiek fényében érthető, hogy a lubavicsi Rebbe és más törvényhozók ragaszkodtak ahhoz, hogy nagyon szigorú ellenőrzés mellett történjen a kezelés, ezzel biztosítva, hogy nem cserélik el a mintát. Az ilyen felügyelet hiánya vezethet az olyan esetekhez, mint az *Amsel Měir* (1907–2007) New York-i rabbi által 1972-ben a washingtoni Seattleben dokumentált szituáció, melyben csak az orvosi utánpótlás miatt derült fény arra, hogy biológiai féltestvérek akartak házasságra lépni⁴³.

4. Az anonim donáció

Itt kell megemlíteni, hogy bár élő embernek a vér vagy egyes szervek donációját a zsidóság támogatja³³, a sperma donáció az onanizáció tilalma, és a spermabankok anonimitása folytán a testvérházasság elkerülése miatt tilos³⁴.

Jáákov Arielhez (született 1937), az izraeli Rámát-Gán jelenlegi főrabbihoz egy férfi fordult tanácsért, aki korábban adott spermát bankba. Később vallásos lett, és felmerült benne a kérdés, hogy vissza

kell-e vásárolnia a mintát. A rabbi azonban ehelyett azt tanácsolta³⁵, hogy kérelmezze, hogy a mintát kutatási célokra használják csak fel, hogy ne születhessen belőle gyerek.

Mivel a spermabankokra szigorú titoktartási előírások vonatkoznak, ilyenkor az apa ismeretlen, a születendő gyerek státusza is kérdéses. Nem tudhatjuk pl. hogy törvénytelen zsidó-e, kohén-e stb. Általában, amikor egy gyerek apja ismeretlen, *stuki*-nak nevezi a rabbinikus szakirodalom, számolva azzal a lehetőséggel, hogy a gyerek lehet, hogy törvénytelen³⁶. Azonban a legtöbb rabbi azon a véleményen van, hogy a spermabankból fogant gyermek nem kapja ezt a státuszt, mivel nem is biztos, hogy zsidó, és ha az is, mivel a zsidók többsége nem törvénytelen, ez a gyerek is „kóser”³⁷.

DONOR ESETÉBEN KI A GYEREK APJA?

A spermabankon keresztüli donáció esetén is felmerül, hogy a donor leszármazottjának számít-e a születendő gyermek. *Menáchem Káser* rabbi (1895–1983) szerint⁴⁴ talán a bankba adástól kezdve kvázi gazdátlanok számítanak, de ez az érvelés nagyon nem meggyőző. Az biztos, hogy háláchikusan a házaspár férfi tagja nem számít a gyerek apjának, ám, ha beleegyezett az eljárásba, akkor kötelessége a gyereket elartani⁴⁵.

A SZÜLETENDŐ GYERMEK NEMÉNEK MEGHATÁROZÁSA

Mesterséges megtermékenyítés esetén elvileg lehetőség van arra, hogy megválasszuk a születendő gyermek nemét, a spermák szétválogatásával. Ilyenkor a sejtek DNS állománya alapján különítik el az X és az Y kromoszómájúakat.

Slomo Zálmán Auerbach (1910–1995) jeruzsálemi rabbi szerint⁴⁶ ez háláchikusan tilos, mert a spermák egy része eleve nem lesz felhasználva, így az az onanizáció tilalmába ütközik. *Mordecháj Elijáhu* (1929–2101) volt izraeli szfárádi főrabbi azonban abban az esetben, ha csak azonos nemű gyerekek vannak a

családban, és a szülők mindenképpen szeretnének ellenkező neműt, hogy teljesíthessék a micvát, vagy, ha az édesanya már idősebb, akkor megengedi⁴⁷.

Abban az esetben, ha nemhez kötött genetikai betegséget akarnak elkerülni, akkor mindenképpen megengedett a spermák nemek szerinti szűrése⁴⁸.

INSZEMINÁCIÓ SPECIÁLIS ESETEKBEN

Bár a férj spermájával történő inszemináció a fentiek értelmében megengedett, ha nincs más lehetőség, érdemes néhány speciális esetet is megvizsgálnunk.

Kemoterápia

Egyes orvosi kezelések, így például a kemoterápia is, meddőséghez vezethet. Kérdés, hogy egy olyan férfinak, aki még nem teljesítette a sokasodjatok és szaporodjatok micváját, kell-e a kezelés előtt gondoskodnia arról, hogy eltárolják a spermáját. *Elijáhu Báksi-Doron* (született 1941) volt izraeli szfárádi főrabbi úgy véli⁴⁹, a még nem házas férfiakra technikailag nem vonatkozik a micva, ezért tilos neki ezt megtenni, az onanizálási tilalma miatt. *Jáákov Áriel* főrabbi szerint⁵⁰, mivel a házasság számukra is micva, azért is tennie kell, hogy lehessen gyereke. *Auerbach rabbi* szerint⁵¹ azonban a micva egyáltalán nem kötelezi még a házas embert se ilyen szélsőséges lépésekre.

Háláchikus meddőség

A háláchikus meddőségnek nevezett állapot ugyancsak komoly kérdés elé állíthatja a párokat. A kifejezés arra a helyzetre utal, amikor az ovuláció még a *nidá* idején történik, olyan korán, hogy mire *mikvé*-be megy a nő, már nem lehetséges a fogantatás. Megengedett, vagy éppen kötelező-e ilyenkor az inszeminációt választani? Mivel a *nidá* idején csak a házastársi együttlét tiltott, nem pedig a teherbeesés, általában ezt az eljárást *Feinstein rabbi*⁵² és mások⁵³ elfogadják, azonban *Chánoch Dov Padwa* (1908–2000) londoni rabbi⁵⁴ és mások⁵⁵ úgy vélik, semmi-

képp nem szabad kifejezetten a *nidá* idejére időzíteni a teherbe esést.

Nem házas nő

Előfordul, hogy egy nem házas nő szeretne spermabankon keresztül egyedül gyermeket vállalni, pl. azért, mert nem talál párt és fél, hogy megöregszik, mielőtt gyermeke születhetne. Ezt – bár nagyon megindító és szomorú helyzet –, mégis több ok miatt tiltja *Auerbach rabbi*⁵⁶. Egyrészt, ahogy fentebb láttuk, spermadonortól történő fogantatás eleve tiltott. Másrészt a házasság intézményét gyengítené, és abba a gyanúba keveredne, hogy házasságon kívüli kapcsolata van⁵⁷. A születendő gyereknek sem lenne jó, ha eleve csak egy szülője lenne.

Báksi-Doron főrabbi azt mondta erről⁵⁸, hogy a „fák miatt nem tekinthetünk el az erdőtől”, vagyis bármennyire sajnáljuk az ilyen helyzetbe került nőket, a közösséget – itt a család erejét –, nem gyengíthetjük az egyén fájdalmát, és az anya örömeért nem okozhatunk fájdalmat a születendő gyereknek. Azonban van lehetőség arra, hogy az idősödő lányok petesejtet tároljanak el a későbbiekre – természetesen kóser felügyelet mellett, azonban még orvosi szempontból sem szabad erre hagyatkozva elhalasztani a gyerekvállalást⁵⁹.

* * *

IN VITRO MEGTERMÉKENYÍTÉS (IVF) – LOMBIKPROGRAM

1978-ban zajlott a világ első *in vitro* megtermékenyítése, melynek során egy angol pár gyermeke laboratóriumi körülmények között, lombiban fogant, és a megtermékenyített petesejtet ültették vissza az édesanya testébe.

HÁZASSÁGSZERZÉS

„Azt írják, hogy maguk segítettek a *siduch*-ban, ennek jutalmát nem lehet eléggé hangsúlyozni, különösen szívük kívánságnak kapcsán, hogy hamarosan saját gyerekük legyen⁷⁴.”

Ez az eljárás nagy vonalakban nem vet fel az inszeminációhoz képest újabb háláchikus kérdéseket, ugyanakkor sokkal szigorúbb kósersági felügyeletet igényel, hiszen nagyobb az elcserélés kockázata. Éppen ezért – és az esetleges egészségügyi kockázatoktól tartva – a lubavicsi Rebbe tiltotta ezt a metódust. Egy esetben adott erre engedélyt, akkor, amikor megbizonyosodott róla, hogy kidolgoztak egy biztonságos vallási ellenőrzési rendszert (lásd fent: *A mesterséges megtermékenyítés kósersági feltételei*)⁶⁰.

Lombikbéli a válás küszöbén

Az in vitro megtermékenyítés extrém helyzetekhez vezethet. Például megeshet, hogy a pár a megtermékenyítés után úgy összeveszik, hogy válni akar és a férj nem járul hozzá a beültetéshez.

Mivel erre végképp nincs valódi háláchikus előzmény, a rabbik⁶¹ erre az esetre meglepő hasonlatot hoztak: ha indul egy közös vállalkozás és az egyik fél menet közben ki akar szállni és felszámolni a vállalkozást, akkor ehhez a *Sulchán áruch*⁶² szerint nincs joga. Ugyanígy a pár „közös vállalkozást” indított

a lombikprogrammal, ebből nem lehet útközben kilépni. Azonban *Sául Jiszráéli* (1909–1995) jeruzsálemi rabbi szerint⁶³ itt olyan mérvadó dolog történt, ami semmisé teszi a „vállalkozást”⁶⁴. Egy harmadik vélemény szerint⁶⁵ azonban itt már nem a szülők döntenek, a megtermékenyített petesejt egy önálló entitás, nincs senkinek joga megállítani a „vállalkozás” folytatását.

Szerintem a fenti csak abban az esetben igaz, ha már megtermékenyítették a petesejtet, de biztos, hogy tilos a petesejtet a nő vagy a férfi beleegyezése nélkül felhasználni, ez többek közt lopásnak számítana⁶⁶.

A MEGMARADT „ANYAG” FELHASZNÁLÁSA

Mose Sternbuch (született 1926) jeruzsálemi rabbi szerint⁶⁷ nem számít abortusznak a megtermékenyített, de még fel nem használt petesejt megsemmisítése. Sőt, *Wosner* rabbi szerint⁶⁸, ha a kezelés után megmaradt megtermékenyített petesejt, azt helyes minél előbb megsemmisíteni, nehogy nem illően legyen felhasználva. De *Mordecháj Élijáhu* főrabbi szerint⁶⁹ ez igaz a megma-

radtakra, de azokat, amiket alkalmasnak találtak a beültetésre, nem szabad megsemmisíteni. *Lévi Jichák Halperin* (született 1933) jeruzsálemi

VENDÉGFOGADÁS

„Amit ír, hogy fiúért kér áldást... apósomtól, az előző rebbétől halottam, akire az őt megelőző rebbéktől szállt rá ez a tanítás, hogy otthonában fogadjon vendégeket. Ennek alapja az Írás⁷², mely úgy is fordítható: mivel érdemi ki az ember a fiú gyereket (*náár*), azzal, ha vendéget fogad (*et orcho*). Természetesen a vendégek szeretete az összes többi micva és a Tóra elfogadása mellett kell, hogy része legyen az életének⁷³.”

rabbi egyetért ugyan *Wosner* rabbi-val, mégis úgy véli⁷⁰, jobb ezeket az „extra” petesejtet kutatási célra felajánlani. Egyetértés van abban a kérdésben, hogy ha genetikai betegséget fedeznek fel benne, akkor meg lehet semmisíteni.

Cikkünk harmadik részében a sokat vitatott béraanyaságnak és az örökbefogadásnak a háláchikus vetületét vesszük górcső alá.

¹ *Jövámot* 37b. Lásd még *Kidusin* 70b. a tiszta származású családokról; ² *3Mózes* 19:29.; ³ Lásd *Likuté szichot* 37. kötet 188–189. oldal; *Divré Torá – Kolel Menáchem* 19. kötet 27–31.; *Assia* folyóirat 61–62. szám 47–55. oldal. Lásd még lejjebb, 55. lábjegyzet; ⁴ *Jábiá omer* responsum, 2. kötet *EH* 1:13.; ⁵ Lásd még *Széfér Puá* 2. kötet (Jeruzsálem 5777) 461. oldal 14. lábjegyzet; ⁶ *Cic Eliezer* responsum 9. kötet 51. fejezet végén 20. pont; ⁷ *Uo.*; ⁸ *Széfér Puá* uo. 461. oldal 3. pont; ⁹ *Divré Malkiel* responsum 4. kötet 107. fejezet végén; *Jábiá omer* uo.; ¹⁰ Például Rebecca Smith, „British man 'fathered 600 children' at own fertility clinic”, *The Telegraph*, 2012. április 8. és <http://www.mensjournal.com/health-fitness/articles/whos-your-daddy-the-case-of-the-dishonest-fertility-doctor-w484769>; ¹¹ *Széfér Puá* uo. 464. oldal 15. pont; ¹² *Uo.* 471. oldal; ¹³ Részletes leírás található uo. 461–471. oldal. Furcsa mód az *Encyclopedia of Jewish Medical Ethics* (héber) alig ismeri ezt a témát, és összesen egy rövid hiányos bekezdést ír erről (2. kötet 849. oldal); ¹⁴ Lásd *Smirát sábat köhülchátá* 1. kötet 32. fejezet 13. lábjegyzet; ¹⁵ *Széfér Puá* uo. 271–275. oldal; ¹⁶ *Sulchán áruch*, *Orách chájim* 328:37. RöMÁ; ¹⁷ *Sévet hálévi* responsum 5. kötet 47. fejezet. Lásd még *Széfér Puá* 353–354. oldal; ¹⁸ Lásd *Egység* 99. szám 13. oldal végén; *Sévet hálévi* responsum 8. kötet 251:10.; *Széfér Puá* uo. 299. oldal 11. pont; ¹⁹ *Jábiá omer* uo. 13. pont; ²⁰ *Uo.* 13. oldal végén; ²¹ *Bár liváj* responsum *EH* 1. fejezet; ²² Lásd *Egység* uo. 14–15. oldal; ²³ Lásd *Széfér Puá* uo. 293. oldal; ²⁴ *Mispóté Uziel* responsum, *EH* 1. kötet 19:3.; *Jászkil Audi* responsum 5. kötet *EH* 10. fejezet 2:8.; ²⁵ *Jábiá omer* uo. 5. pont; ²⁶ *Egység* uo. 14–15. oldal; ²⁷ *Divré Joél* responsum 2. kötet 107:5. Jonátán Eybeschütz hamburgi rabbi véleménye alapján (*Egység* uo. 63. lábjegyzetnél); ²⁸ Lásd *Encyclopedia* uo. 566. oldal 88. lábjegyzet; ²⁹ *3Mózes* 18:20.; ³⁰ *Igrot Mose* responsum *EH* 1. kötete 10. fejezet; ³¹ Lásd *Ocár háposkim* 9. kötet 38–39. oldal 9. paragrafus; *Encyclopedia* uo. 567. oldal 91–92. lábjegyzet; ³² Lásd *Ocár háposkim* és *Encyclopedia* uo.; ³³ Oberlander-Köves: *Zsidó jog és etika* (Budapest 2009) 72–73. oldal; ³⁴ *Cic Eliezer* responsum 3. kötet 27:5.; ³⁵ Idézi *Széfér Puá* uo. 442–443. oldal; ³⁶ *Sulchán áruch*, *Even háezer* 4:36.; ³⁷ Dov Lior, Jekutiél Farkas és más rabbik véleménye, idézi *Széfér Puá* uo. 446. oldal 32. pont; ³⁸ Lásd *Pitché Tšuvá* a *SÁ EH*-hez 4:1.; ³⁹ *Igrot Mose* responsum *EH* 1. kötet 71. fejezet, 2. kötet 11. fejezet; ⁴⁰ *Chelkát Jáakov* responsum, *EH* 14. fejezet; ⁴¹ Lásd *Encyclopedia* uo. 582. oldal; ⁴² Idézi *Cic Eliezer* responsum 9. kötet 4. kapu 5:4.; *Jábiá omer* responsum 8. kötet *EH* 21:5. De lásd *Encyclopedia* uo. 582. oldal 153. lábjegyzet; ⁴³ A *Hámáor* háláchikus folyóiratában, 5732. támu-áv, 24. évf. 6. szám, 21–22. oldal.; ⁴⁴ *Torá slémá* 17. kötet, függelékek, 4:16.; ⁴⁵ Slomo Goren rabbi: *Torát hárofüá* 189. oldal. Lásd még egy ellenkező esetet *Encyclopedia* uo. 580. oldal; ⁴⁶ *Nismát Ávrahám* a *SÁ EH*-hez (Jeruzsálem 2003), 8–9. oldal 5. pont; ⁴⁷ *Bámárel hábázák* responsum 5. kötet 104:3. Lásd még *Széfér Puá* uo. 51. fejezet; ⁴⁸ *Uo.*; ⁴⁹ *Binján áv* responsum 2. kötet 60:2.; ⁵⁰ *Bóahálá sel Torá* responsum 1. kötet 69:8.; ⁵¹ *Nismát Ávrahám* uo. 229. oldal 3. pont; ⁵² *Igrot Mose* responsum 2. kötet *EH* 18. fejezet; ⁵³ Lásd *Encyclopedia* uo. 561. oldal; ⁵⁴ *Chésev háefod* responsum 1. kötet 140. fejezet végén, *Sut Máhársám* (3. kötet 268. fejezet) alapján; ⁵⁵ Lásd *Encyclopedia* uo.; ⁵⁶ *Minchát Slomo* responsum 3. kötet 103:16.; ⁵⁷ Lásd *Példabeszédek* 4:24.; ⁵⁸ Idézi *Széfér Puá* uo. 437. oldal; ⁵⁹ *Széfér Puá* uo. 361. oldal; ⁶⁰ De lásd *Sulchán Menáchem* 6. kötet 56. oldal 7. lábjegyzet végén; ⁶¹ *Joezer Ariel* rabbi, *Assia* folyóirat 67-68. szám 102–125. oldal; *Encyclopedia* uo. 853–854., 869–870. oldal; ⁶² *Chosen mispát* 176:15., 17.; ⁶³ *Chávot Benjámin* responsum 3. kötet 108. fejezet 3:9.; ⁶⁴ Lásd *SÁ* uo. 333:5.; ⁶⁵ *Encyclopedia* uo.; *Széfér Puá* uo. 358. oldal; ⁶⁶ Lásd még *Encyclopedia* uo. 871–872. oldal; ⁶⁷ *Tšuvot vóhánehágot* responsum 2. kötet 689. fejezet eleje; ⁶⁸ *Sévet hálévi* responsum 10. kötet 231. fejezet; ⁶⁹ *Téchumim* 11. kötet 272–273. oldal; ⁷⁰ *Máaszé chosév* responsum 3. kötet 2. fejezet; ⁷¹ *Uo.* 21–22. oldal; ⁷² *Zsoltárok* 119:19; ⁷³ *Sulchán Menáchem* uo. 28. oldal; ⁷⁴ *Sulchán Menáchem* uo. 25. oldal

HANUKA A MISKOLCI RABBI ÍRÁSAIBAN

BERGER CHÁJIM RABBI (1910-1975) IMRÉ CHÁJIM CÍMŰ KÖNYVE ALAPJÁN

Hanuka nyolcnapos ünnep. Manapság az első napon egy, a másodikon két gyertyát gyújtunk, és így napról napra eggyel több fényt lobbantunk fel az ünnep időtartama alatt, míg végül az utolsó napon nyolc gyertyát gyújtunk meg. FUCHS JEHOŠUA RABBI ÍRÁSA

A Talmud két filozófiai iskolát mutat be e micva betartásának tekintetében: Bét Hilélt és Bét Sámájt. Közülük ma az előbit, Bét Hilélt követjük. Bét Sámáj véleménye ennek pont a fordítottja volt: az első nap nyolc gyertya, a másodikon hét, és így tovább. Más szavakkal: Bét Hilél az elmúlt napokat számolja, Bét Sámáj a hátralevőket.

A két iskola gondolkodásmódja közt van egy másik eltérés is, ami a szombatra a hét folyamán való felkészülés kérdését érinti. Amikor Sámáj különlegesen szép darab húst talált a piacon, rögtön megvette „*lichvod sábat*” – a szombat tiszteletére, és félretette szombatra. Ha azonban a hét folyamán egy még annál is szebb darabot talált, akkor az elsőt felhasználta, és a másodikat tette félre szombatra. Az idősebb Hilél azonban amikor egy különlegesen szép darab húst talált, megvette arra a napra, és azt mondta: „*báruach Hásem jom jom*” – hála Istennek minden nap[ra jut valami], és hitt abban, hogy szombat előtt sikerül megvenni a megfelelő ételt.

Időnként, amikor egyes kérdések különböző megközelítését tanulmányozzuk, találhatunk egy közös eredőt, amelyből a rab-bik kiindultak. Ez annyit jelent, hogy egyetlen mély, rejtett gondolatkülönbségből más esetek is kinőnek, ám ezen eltérő vélemények valójában mind ugyanannak az egy, eredetileg feltett kérdésnek az eltérő megközelítéséből származnak. Esetünkben az Imré Chájim hoz fel egy lehetséges mélyebb magyarázatot, mely a Bét Hilél és a Bét Sámáj közti véleménykülönbség gyökerét mutathatja meg nekünk a fenti két kérdésben.

A zsidó filozófiában vita van az idő természetét illetően. Az idő személeletének két főbb módja van: Az egyik szerint az idő megkülönböztethető egységekből áll, melyek egymásba kapcsolódnak, létrehozva azt a folyamatot, melyet mi az idő múlásaként érzékelünk, ennek megfelelően minden rész elkülöníthető és minden nap (és pillanat) elválík a következőtől.

A másik szerint az idő egyetlen entitás, mely nem egymáshoz kötött darabokból áll, és tudatunk korlátozott felfogóképessége miatt érzékeljük csupán az idő folyamatát pillanatról pillanatra.

Bét Hilél az első nézőpontból közelíti meg az időt, ezért, amikor valami jóval találkozott, hitt abban, hogy az Örökkévaló minden egyes időpillanatban ellát minden egyes embert, mivel minden egyes nap különálló egység. Ezzel szemben Bét Sámáj, aki egységként kezeli az időt, úgy érezte, hogy

ha valami szembejött vele vasárnap, ami elég értékes ahhoz, hogy szombatot használja fel, akkor azt meg is kell őriznie szombatra, mivel nem csupán összekapcsolódó napokról van szó, hanem egy nagyobb egész részeiről.

Az idő e két felfogása hozta létre a hanukai gyertyagyújtással kapcsolatos két eltérő nézőpontot is:

BÉT SÁMÁJ: mivel a napot egységnek tekinti, azt mondja, hogy az elkövetkező napok száma szerint gyújtsanak, mert amikor meggyújtották az első este a lángokat, az magában hordozta minden további este potenciálját is, amit átéltek; ezért kell nyolc gyertyát gyújtunk az első napon, és a második nap magában foglalja az elkövetkező hét nap potenciálját és csodáit, ezért aznap hetet stb.

BÉT HILÉL: aki az időt különböző, egymástól függetlenül létező egységek összefűzött sorozataként látja, azt mondja, hogy a már eltelt napok szerint kell gyújtunk, hiszen a csoda minden nappal egyre nagyobb lett. Az első nap csodája nem tartalmazta mind a nyolc napot, hanem minden egyes következő este tartalmazza a megelőzőeket. Így minden este azt a csodás eseményt ünnepeljük, hogy a lángok még tovább kitartottak, mindaddig, amíg elérünk a nyolcadik napig, és köszönetet mondunk az Örökkévalónak az eltelt nyolc napért.

AZ IDŐ: MOST ÉS A JÖVŐBEN

A Talmud azt is elmondja, hogy a megváltásig a törvények Bét Hilélt követik, ám a megváltás után (*leátid lávó* – a jövőben) Bét Sámáj véleménye után megyünk majd.

Amennyiben a köztük levő egyet nem értés az idő alapvető természetéből ered, hogyan változhat a háláchá? Bét Hilél is Bét Sámájt követi majd abban az időben? És ha végeredményben Bét Sámájnak van igaza, akkor ma miért nem azt a véleményt követjük? Legtöbbünk jelenlegi valóságában az idő még nem állt meg, nem raktuk össze a darabokat. (Ez a *tikun*, a javítás folyamatának része.)

Más szavakkal: az időnek két realitása van: a jelenlegi és a megváltás utáni. Bét Sámáj, aki az idő végső valóságát ragadta meg, úgy érzi, hogy már napjainkban is ennek megfelelően kell élnünk, mivel ez lesz az a végső realitás, melyben mindannyian élni fogunk. Bét Hilél ezzel szemben úgy érezte, hogy a többség valósága szerint kell élnünk, megszabunk a törvényeket, és megküzdünk jelenlegi létállapotunkkal.

„SZERETNI KELL A GYEREKET”

DR. MAJOROS MÁRIÁval, a Maimonidész Gimnázium matematikatanárával és pedagógiai programkoordinátorával beszélgettünk arról, hogy miben különbözik az első tanévét megkezdő új középiskola a hagyományos állami oktatástól, valamint a többi zsidó iskolától. **ÓNODY-MOLNÁR DÓRA ÍRÁSA**

– Miben különbözik a Maimonidész Gimnázium a többi gimnáziumtól?

– Mindenekelőtt természetesen abban, hogy ez egy zsidó iskola. Másrészt lehetőségünk van arra, hogy kiküszöböljük azokat a hibákat, amelyet a rendszerváltás után alakult rengeteg alapítványi iskola egy része kezdetben elkövetett.

– Melyek voltak ezek a tipikus hibák?

– Inkább pozitív módon fogalmaznám meg: ugyanúgy, mint a többi alapítványi iskola, mi is kics csoportban képzeljük el a fejlesztést, nagyon jó infrastrukturális körülmények között, ugyanakkor ez az iskola megpróbál újat hozni abban, hogy nagy hangsúlyt fektetünk a gyerekek értelmi fejlődésének sajátosságaira. A magyar közoktatást az jellemzi, hogy lényegesen több gyerekről mutatja ki, hogy tanulási vagy magatartási problémákkal rendelkezik, mint az összes többi európai országban. Körülbelül 20-30-szoros a mutató. Ez összefügg azzal, hogy nagyon egyoldalú a magyar oktatás: ha a gyerek gondolkodása épp szinkronban van az adott megközelítéssel, akkor megérti, amit tanítanak, de hogyha nem, akkor az elmaradásként vagy hiányosságként értelmeződik.

– A legtöbb iskolában a hagyományos frontális oktatási módszert sem sikerült még mindig meghaladni, a tananyag pedig tele van zsúfolva olyan lexikális anyaggal, aminek a megtanítását képtelenség belesűriteni 45 perces időkeretbe. Más kérdés, hogy nem is érdemes.

– Magyarországon 1977-ben bevezettek általánosan egy új tantervet, aminek az volt a lényege, hogy a gondolkodásképeség fejlesztését követően lényegesen nagyobb ismeretanyag tanítható meg. Ugyanakkor azt, hogy a gondolkodásfejlesztés pontosan mit jelent a gyakorlatban, a mai napig nem tudták definiálni, akik ezt kitalálták. A végeredmény az lett, hogy iszonyatos mennyiségű lexikális anyag került be az iskolába, amivel sem a tanár, sem a gyerek nem tud megbirkózni. A Maimonidész Gimnázium abban próbál lényegesen jobb lenni, hogy valóban kihasználja a gondolkodásfejlesztés lehetőségeit. Ennek megléte nagyon egyszerűen mérhető például azzal, hogy milyen arányú a gyerekek lemorzsolódása, hány gyerek kínlódik az iskolában stb. Ha volt gondolkodásfejlesztés, akkor kevés, ha nem volt, akkor sok.

– Említette, hogy alternatív pedagógiával dolgoznak. A kics csoportos foglalkozás mellett mik ennek a jellemzői?

– Az interaktív oktatás és a multiszenzoros szemléltetés hasonlóan fontos jellemzők. Utóbbi alatt az értendő, hogy több érzékszervet céloz meg egyszerre az oktatás. Így a különböző tanulási stílussal rendelkező gyerekek közül mindegyik meg fogja találni azt a pontot, ahol be tud kapcsolódni a megértésbe, ahonnan indulva fel tudja építeni a fogalmait. Ha azt érzékeljük, hogy az egyik gyerek nem ért meg valamit, akkor nem abból indulunk ki, hogy biztosan buta, hanem megpróbáljuk megérteni a gondolkodását, és igyekszünk pedagógiai eszközöket

MAJOROS MÁRIA

- **FOGLALKOZÁSA:** matematikatanár, nyelvész, pszichológus, a Maimonidész Gimnázium oktatási koordinátora. Az „Oktassunk vagy buktassunk” című könyv szerzője (Calibra, 1992)

találni ahhoz, hogy ő is megértse. Az oktatás során minél többet szeretnénk felhasználni abból, ami a világon elérhető, hozzáadva a saját tehetségünket és tudásunkat annak érdekében, hogy a gyerekeknek boldog gyerekkoruk legyen, miközben kiváló eredményeket képesek elérni. Ahhoz, hogy valaki sikeres tanulóként gondoljon magára, nem elég ismételtetni, hogy milyen ügyes, mert ezt egy gyerek se hiszi el, hanem olyan helyzetet kell teremteni, amelyben tényleg azt éli meg, hogy meg tudja csinálni, meg fogja oldani, képes rá, ez az ő eredménye.

– A hagyományos iskolákban épp ezt ölik ki a gyerekekből: a világra nyitottságot, a kritikus gondolkodást, az érdeklődést. Nem meglepő, hogy nem szeretnek iskolába járni.

– Nekünk az a célunk, hogy csatlakozzunk a Life long learning movement mozgalomhoz. Ma egy iskolát elhagyó gyerek nem tudja, hogy milyen foglalkozása lesz 20 év múlva, olyan gyors a fejlődés. Ahhoz, hogy a gyerekek képesek legyenek a felnőtt életükben alkalmazkodni ehhez, arra van szükség, hogy szeressék az iskolát és szeressék a tanulást. Az életen át történő tanulás egyik legfontosabb eleme, hogy olyan iskolába járjanak a gyerekek, ahol megtanítják őket a saját erősségeikre, kialakítják bennük azt a bátorságot, hogy merjenek váltani, hogy elhiggyék magukról, hogy meg tudják oldani, hogy képesek lesznek alkalmazkodni. Ezért a lexikális tudás átadása mellett ki kell alakítani azokat a tanulási képességeket, amelyek segítségével egész életük során bármikor gyorsan és könnyen tudnak új ismereteket megtanulni.

– A Maimonidész Gimnázium mint zsidó iskola miben különbözik a Laudertől vagy a Scheiber gimnáziumtól?

– Ennek az iskolának a vallási vezetője egy rendkívül elkötelezett zsidó ember. Köves Slomó hitelesen tudja közvetíteni azokat a zsidó értékeket, amelyekről beszél. Ez az értékrend nem egy verbális tudás ebben az iskolában, hanem tényleges tapasztalat és gyakorlat. Tehát itt nemcsak judaisztikát tanulnak, hanem olyan tanárok segítségével tapasztalják meg azt, hogy milyen értéket jelent zsidónak lenni, aki személyesen is elkötelezettek. A vallási tárgyakat tanító tanárok nemcsak elmagyarázzák, hogy miért gyűjtünk gyertyát, hanem eszmeiséget és hitet közvetítenek a gyerekeknek.

– Ez azt jelenti, hogy a vallás nem elkülönített órákat jelent, hanem át-

szövi az iskola életét reggeltől estig az év minden napján?

– Így van. Minden tantárgyon belül meg lehet találni azokat a lehetőségeket, amelyek vagy ténylegesen kapcsolódnak a zsidósághoz vagy pedig szellemiségben, gondolkodásmódban, filozófiában köthetők a zsidósághoz, így az egész képzés sokkal egységesebb.

– A szülőket bevonják az iskola életébe?

– Hogyne, anélkül, hogy a család és az iskola között jó együttműködés lenne, lehetetlen jó iskolát csinálni. Szerencsére olyan szülők hozták ide

a gyerekeiket, akik hisznek ebben az iskolában, tehát ők igénylik is ezt az együttműködést, ami nagyon jó.

– A hagyományos iskolák nem nagyon engedik be az órai munkába a digitális világot. Önök hogyan viszonyulnak az informatikai forradalomhoz?

– A mi iskolánk magas szintű informatikai háttérrel rendelkezik. Nem zárjuk ki a digitális világot, mert ez a XXI. század. Mivel a gyerekek ebben a korban élnek, lehetetlen szigorúan a tankönyvre, tehát az írott anyagra támaszkodva dolgozni. Ebben a környezetben nagyon nagy kihívás az is-

SZILÁNK ZSUZSA, OPERATÍV IGAZGATÓ

A Maimonidész Gimnáziumba – hasonlóan más középiskolához – a központi írásbeli felvételi megírásán keresztül vezet az út. Jó hír a teszteken rosszabbul teljesítő diákoknak, hogy a szóbeli többet nyom a latban – tudtuk meg a gimnázium operatív igazgatójától. Szilánk Zsuzsa azt is elmondta, hogy egyéni mérlegelés alapján döntenek a jelentkező tanulók felvételéről: pszichológus, matematikatanár, magyartanár, a

leendő osztályfőnök és az iskola igazgatója közösen mérlegelnek. Az is különleges a szóbeli vizsgán, hogy a gyerekek nem külön-külön, hanem együtt szerepelnek, így az is láthatóvá válik, hogyan tudnak egymással kapcsolatot teremteni és együttműködni. A Maimonidészben nem tananyagközpontú a felvételi, inkább arra kíváncsiak, milyen a jelentkező logikai készsége, gondolkodása, hogyan reflektál a világ dolgaira, milyen a vitakészsége, mennyire nyitott az együttműködése, a konszenzus kialakítására.

– Az iskola alaptézise az, hogy „neveld az ifjút saját útján!”, ehhez az eszméhez tartjuk magunkat. Az iskola azért jött létre, hogy a nem vallásos családban felnőtt gyerekeknek is segítsen az útkeresésben. Itt dől majd el, hogy ki is ő, mi is ő, mihez kezd majd a nagybetűs életben. Mi azon vagyunk, hogy átadjuk az idejárom gyerekeknek a zsidó gondolkodásmódot – fejtette ki Szilánk Zsuzsa. A Maimonidész Gimnázium pedagógiai programját úgy alkották meg, hogy az a szülőket is megszólítsa. – Programjainkon keresztül az ő szívüket is szeretnénk kinyitni az Örökkévaló felé. A chábád mozgalom komolyan veszi, amit a rebbe meghirdetett, hogy minél több zsidó gyereket oktassunk. Ha a gyerek szeret hozzánk járni, és a szülő is bevonja a közösségi életbe, akkor az óriási siker. Ez a célunk – tette hozzá Szilánk Zsuzsa.

VADÁSZI NIKOLETT, TANULÓ

- Hogy találtál rá a Maimonidész Gimnáziumra?

- Kaptunk egy újságot, amiben reklámozták az iskolát. Ekkor én már közgazdasági szakközépiskolába jártam, de valami új helyet szerettem volna keresni magamnak, mert nem vált be, ahová jártam. Az, hogy ez a gimnázium két tanítási nyelvű, nagyon jó lehetőség. És érdekelt a zsidóság is. Itt kis létszámú osztályokban tanulunk, ami eleinte furcsa volt, és negatívumnak vettem. De most már sokkal jobbnak tartom, nem csak a tanulás szempontjából. Az egész barátságosabb.

- Vallásos családban élsz?

- Nem. Csak a származásunk okán az érdeklődés van bennünk.

- Ebben az iskolában egyszerre vannak jelen a világi és a vallásos értékek, és nagy hangsúlyt fektetnek a zsidó közösség-építésre. Nem vallásos családból érkezvén milyenek élted meg itt az első napokat?

- Az első napok furcsák voltak, mert én még nem voltam zsidó közösségben. Viszont nagyon jól fogadtak engem, attól függetlenül, hogy nem vagyok vallásos, és ez nagyon szimpatikus volt.

- A szüleidet is be tudod vonni a gimnáziumon keresztül a közös programokba?

- Igen, a vallás is érdekli őket, így az ünnepi programokban ők is részt vesznek, ha ráérnek. Amit itt megtanulok, a szüleimnek is tovább tudom adni.

- Hogy néz ki egy átlagos napod itt az iskolában?

- Reggel imával kezdünk. Utána vannak az órák. Az utolsó mindig a testnevelés. Heti 16 órában tanulunk angolt. Úgy veszem észre, hogy sokkal jobban megy, mint az előző iskolámban.

kola számára, hogyan tud érdekes lenni. Sok EU-s országban gyakorlatilag már nincs tankönyv, mert minden fent van az interneten és interaktív módon tanulnak a gyerekek. Reméljük, hogy nekünk is nagyon sok minden a rendelkezésünkre áll majd ebből az idő előrehaladtával, hogy tényleg hatékonyak legyünk és sikeresek.

- A gimnáziumi évek egybeesnek a kamaszokkal, ami nem könnyű időszak a fiatalok életében. Miben tud az iskola nektek segíteni, hogyan tudják kezelni az identitáskeresést és lázadást?

- A kamaszok lázadnak, mert meg kell keresniük önmagukat. Elrugaszkodnak abból a helyzetből, amiben éltek, megnézik kívülről, de ha jól csinálta a szülő és az iskola, akkor visszatérnek oda, mert onnantól már ők választják azokat az értékeket. A megoldás egyszerű: szeretni kell a gyereket. Azért, mert kamasz lett, nem lett egy másik gyerek. El kell fogadni őket, ami persze nem azt jelenti, hogy az ember mindent elnéz, mert az nem jó. A gyerekek azt várják ebben a korban, hogy legyen ellenfél a túlsó oldalon, tehát ők szándékosan kipróbálják,

hogyan ellenállásba ütköznek-e, van-e bátorsága a túlsó oldalnak arra, hogy nemet mondjon. De ezeket a konfliktusokat az ember nem úgy kezeli, hogy a kamasz gyerekek rosszak, mert tudjuk, hogy e mögött az van, hogy kipróbálnak engem, de igazából mindig örömmel konstatálják, ha megoldjuk a konfliktusokat. Ezért amikor beleme gyünk egy konfliktusba, tudnunk kell, hogy milyen megoldással fogunk kijönni belőle, amit a gyerek el tud fogadni, ami építeni fogja őt. Ez tényleg nagyon sok munkát igényel, nagyon sok odafigyelést, nem kell megvárnom, hogy a gyerek kiboruljon, hanem észre kell vennem, hogy valami baja van, mert akkor sok esetben meg tudjuk előzni a nagyobb problémát.

- Lesz ehhez türelmük?

- Természetesen. Azt szoktam erre mondani, hogy a gyereket nem lehet a gyerek nélkül tanítani. Szeretnie kell azt a folyamatot, amiben van, mert különben hihetetlen energiát igényel a vele való munka. Miért fektessen a gyerek fölöslegesen energiát abba, hogy ellenáll, én pedig abba, hogy megtöröm az ellenállást? Azért vagyunk itt, hogy együtt csináljunk jó dolgokat, ehhez az kell, hogy örömmel menjek be az órákra, és a gyerek örüljön, ha meglát engem.

www.zsidogimnazium.hu
info@zsidogimnazium.hu
1036 Budapest,
Pacsirtamező utca 21.
Telefon: +36 30 990 3694

CSÁNYI 5: ÁTVEZETÉS A ZSIDÓ MÚLTBÓL A JELENBE ÉS A JÖVŐBE

Az utóbbi idők egyik legizgalmasabb zsidó témájú projektjének ígérkezik a hamarosan elkészülő Erzsébetvárosi Történeti Tár. A kiállításnak otthont adó ház a Csányi utca 5. szám alatt már meg is nyitotta kapuit. A különböző zsidó életeket, sorsokat bemutató épület szakmai vezetőjével, **LEFKOVICS ZSÓFIÁ**val beszélgettünk a projekt indulásáról és a tervekről. **JUHÁSZ VALI ÍRÁSA**

– **Mit tudunk az épület történetéről?**

– A XIX. században épült ház a háború idején kívül maradt a gettón (mellette húzódott a gettó fala), de sárga csillagos ház volt (Azok a budapesti lakóépületek, amelyeket Farkas Ákos polgármester 1944. június 16-án kiadott 147.501–514/1944–IX számú rendeletében a „zsidók [a fennálló rendelkezések értelmében megkülönböztető jelzés – sárga csillag – viselésére kötelezettek] lakhelyeül kijelölt.” – *a szerk.*). A kilencvenes években az épület egyre lepusztultabb lett, a lakókat elköltöztették, majd romkocsmá működött benne. Később városvédők hajléktalanokat szállásoltak el itt, a leomlás szélére került, életveszélyes épületben. Később műemlékké nyilvánították és a homlokzat mögül az egészet elbontották, 2015-ben megkezdődött a felújítás.

NÉVJEGY

LEFKOVICS ZSÓFIA

- SZÜLETETT: 1978.
- FOGLALKOZÁSA: Csányi 5 szakmai vezető
- CSALÁD: házaspár, két gyermek édesanyja

– **Kinek a fejből pattant ki, hogy zsidó tematikájú programokat kínáló tér kapjon helyet itt?**

– Az önkormányzat és Dombi Gábor ötlete volt. Az elmúlt évben megkezdődött a helyiségek kialakítása, a programok tervezése, a kiállítóterem berendezése. A belső udvart egy üvegtetővel fedték be, ami különleges hangulatot ad az itt zajló rendezvényeknek. Az emeleten, a körfolyosóról sorban nyílnak a lakások és szobák, amelyek az Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tárnak adnak otthont.

– **Kik támogatják ténylegesen a ház működését?**

– Az építkezést Erzsébetváros, a Főváros és a Miniszterelnökség támogatta.

Az intézmény fenntartója pedig az erzsébetvárosi önkormányzathoz tartozó Erőműház.

Fotó: Juhász Vali

– Milyen állandó kiállítások lesznek a Csányi 5-ben?

– Sorra népesülnek be a szobák, bemutatva egy-egy lakástípust, szobabelsőt 1890-től a 30-as évek végéig. A lakásokat és szobákat az első emeleti

körfolyosón rendeztük be, a kor berendezésének megfelelően, így például az utcafronton helyezkedik a polgári lakás. Ez egy, az 1890-es évekből származó lakásbelső, kóser konyhával, gyerekszobával, ebédlővel, hálóval. Bár ebben a korban már sok helyen voltak fürdőszobák, a tárgyak között még megtalálható éjjeliedény vagy a szobavécé is. A fürdőszoba és a gardrób helyhiány miatt csak néhány tárggyal, plakáttal jelenik meg a lakásban. Ahogy kilépünk a lakásból és haladunk a körfolyosón, időben is haladunk tovább, az 1910-es évekbe, és egy elképzelt rabbi-dolgozósobába lépünk. Itt két könyvespolcot alakítottunk ki, az egyik oldalon egy ortodox rabbi könyvei láthatóak majd, a másikon pedig egy neológ rabbié. A következő helyiség a mesterségek szobája, ahol időszakosan mindig más, jellemzően erzsébetvárosi zsidó mesterség mutatkozik be. Néhány havonta átrendezzük majd ezt a helyiséget, hogy sokféle szakmát bemutathassunk. Bekukkanthatunk egy aranyműves, egy csillárkészítő, egy parókakészítő vagy egy cipész műhelyébe. Ahogy haladunk tovább a folyosón, egy 30-as évekbeli fehérnemű varrónő szobájába lépünk. Itt már érezhető a zsidótörvények hatása, hiszen ez a lány nem tudott

ÍZELÍTŐ A JÖVŐ ÉVI PROGRAMTERVEKBŐL:

- **Időutazás a 19. századba**
- **„Lakók” költöznek a lakásokba, piacot rendeznek az udvaron**
- **Vezetett múzeum-látogatások magyar, angol és héber nyelven**
- **Gettó-séták az Erzsitt alapján a Zachor Alapítvánnyal**
- **Színházi produciók, költészet, zenés műsorok**
- **Kultúrtörténeti előadások, beszélgetések, filmvetítések, kiállítások**
- **Zsidók az Erzsébetvárosban – helytörténeti előadások**
- **Fűszeres Eszter gasztroblogger zsidó konyha workshopjai**
- **Rubin Eszter barhesz és zsidó süti workshopjai és komolyzenei programjai**

továbbtanulni, ezért vállalt kétkezi munkát.

A következő lakás egy szobakonyhás nyomdász lakás, az 1930-as évek végéről. A nyomdász apuka érdeklődik a szocializmus és a cionizmus eszméi iránt, ez érezhető az itt található tárgyakból. Tervezünk egy gettó-kiállítást is a pincében.

– **A berendezési tárgyak, könyvek honnan származnak?**

– Ezeket elsősorban a Nagyházi Galériától szereztük be, de szeretnénk folyamatosan „csinosítgatni” a kiállítást. Ennek érdekében örömmel fogadunk majd a kiállítás koncepciójába illeszkedő tárgyakat is, ha valaki szeretne ilyet felajánlani.

– **Milyen kulturális programokkal indult a Csányi 5?**

– Két színdarab fut nálunk, az egyik a Gólem Színház *Szakácskönyv a túl-*

élésért című előadása, a másik pedig Csákányi Eszterrel a *Barhesz*, Rubin Eszter monodrámája. Emellett pedig néhány hónapra a Bálint Ház is ide költöztette néhány rendezvényét, amíg náluk zajlik a felújítás.

– Mindkét mű kötődik a gasztronómiához. Van ehhez kapcsolódóan is valamilyen programterv?

– Igen, mindenképpen. Workshopokat, főzőprogramokat is szervezünk majd Fűszeres Eszterrel és Rubin Eszterrel. Az a koncepció, hogy fent, a kiállításon megjelenik a múlt, lent, a fedett udvaron pedig friss, trendi, mai dolgokkal a jelent mutatjuk be. Ennek részei a gasztronómiai események is.

– Milyen műfajú események várhatók még?

– Lesz egy kutatóbázisunk, egy kifejezetten erre a célra berendezett szobában. E-könyvtárat is szeretnénk kialakítani. A Keleti Éva vezetésével működő Zsidó Erzsébetvárosi Klub is itt tartja majd állandó összejöveteleit. Lesznek könyvbemutatók, színház, filmklub, ko-

molyzenei koncertek – természetesen mind valamilyen módon a zsidósághoz kapcsolódva.

– Ki az korosztály, réteg, akiket legfőképpen várnak a házba?

– Délelőttönként az oktatása a főszerep: szeretnénk, ha minél több diák látogatna el hozzánk – mert általánosságban nagyon keveset tudnak a fiatalok a zsidóságról. A Tett és Védelem Alapítvány is tart

lint Házsal való kooperációról már beszélünk. Az Erzsébetvárosi Zsidó Örökségért Alapítvány, amelynek az elnöke *Haraszi György* professor, és amelynek tagjai között van *Vattamány Zsolt* polgármester, *Bajkai István* alpolgármester és a három bejegyzett zsidó egyház rabbijai és vezetői, *Köves Szmó* képviselőjében *Tóth Gábor* (Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség), *Deblinger Eduárd* (Magyarországi Autonóm Ortodox Hit-

A három zsidó hitközség vallási vezetője tette fel ünnepélyesen a bejárati ajtóra a mezüzet november 2-án

itt oktatást, valamint a Zachor Alapítvány a gettósétájába illesztette be a Csányi 5. meglátogatását. A tanulók részt vesznek a sétán, megnézik a kiállítást és beszélgetnek róla. Délután és a programjainkon minden korosztályt várunk!

– Más zsidó szervezetekkel is együtt tudnak működni?

– Igen, szeretnénk minél több szervezettel kapcsolatba kerülni. A Bá-

község), *Frölich Róbert* (Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége) segíti a Csányi 5. működését. A három rabbi november 2-án együtt rakta fel a mezüzet a ház kapujára.

– Mikorra várható, hogy a nagyközönség teljes mértékben birtokba vehesse az épületet?

– Remélem, ez már nem sokáig várat magára, már majdnem kész vagyunk.

Fotó: Csányi 5

NYÜZSGŐ ÉLET A HALÁL CSENDES KERTJE HELYÉN

MOZAIKOK AZ EGYKORI VÁCI ÚTI ZSIDÓ TEMETŐBŐL

Ha a Váci úton a dugóban araszolunk vagy dolgunkra sietünk, eszünkbe sem jut, hogy errefelé egykor temető volt. Azok, akik a helyén álló épületekben élnek, tanulnak, dolgoznak, talán nem is sejtik, hogy valamikor hírhedt martalócok bujkáltak a sírok közt, vagy hogy itt nyugodott a csárdás műfajának megteremtője. CSEH VIKTOR ÍRÁSA

AZ ÖNÁLLÓSULÁS SZIMBÓLUMA

Pest első zsidó temetőjét 1794-ben (más forrás szerint már 1788-ban) a nyilvánvaló földrajzi okok mellett azzal a céllal alapították, hogy az itt élő zsidók minél előbb ledobhassák magukról az óbudai hitközség kényszerű igáját és legfőképpen azért, hogy mihamarabb maguk mögött tudhassák az ottani rabbit, Münz Mózes (1750–1831).

Münz rabbi autokrata vonása még több mint kétszáz év távlatából is tisztán látszik, a különböző feljegyzések a tekintélyelvűségéről árulkodnak. Münz a legkorábbi időktől kezdve szekírozta a Pestre költöző zsidókat (is), pláne azután, mikor látni kezdte, hogy befolyása a Duna túlsó partján közel sem végtelen. A pesti zsidók malmára hajtotta a vizet Boskowitz Wolf (1740–1818) 1793-as – ugyan nem hivatalos – rabbivá választása is, aki Münz egyik régi ellenlábas volt. Nem

meglepő, hogy Boskowitz minden eszközt megragadott, hogy borsot törhessen az óbudai rabbi orra alá: ő javasolhatta a temetőalapítást is, hogy ne csak az élők, de a holtak is elszakadhassanak Óbudától.

PEST ELSŐ ÉS MÁSODIK ZSIDÓ TEMETŐJE

A temető a mai Nyugati pályaudvar külső vágányai helyén terült el, nagyjából ott, ahol 1875 óta a Ferdinánd-híd ível. Méretét tekintve alig volt nagyobb egy átlagos méretű bérház telkénél – 15 öl széles és 20 öl hosszú téglalap volt. (Egy öl kb. 1,89 méternek felel meg.)

A hely szűkösége miatt a pesti zsidók 1808-ban újabb telket vásároltak, mely a Lehel utca – Taksony utca – Dózsa György út – Váci út által határolt területen, az 1790-ben megnyitott első pesti köztemető deltájától északra húzódott. A két sírkert mind a zsidó, mind a

nem-zsidó köznyelvben mint „Váci temető” él(t).

A régi zsidó temetőt 1839-ben számolták fel, csontjaikat pedig a Váci temetőbe exhumálták.

Az újabb temetőt egyébként a pesti folklór is megőrizte: köztudott volt, hogy akinek kedves az élete, az szürkülettől pirkadatig messzire elkerüli a buja bokrokkal és az út porába hajló fákkal benőtt sírkertet és környékét, tudniillik a 19. század vége felé ez volt az angyalöldi martalóc legények egyik kedvelt portyázóhelye...

NYOLC SÍRDOMB EMELKEDIK...

A temető sírkötengeréből kiemelkedett nyolc kőváza: az első nyolc pesti rabbi műves sírja. A tudós társaságot Wahrmann Izrael (1755–1826 / 5586. sziván 19.), Pest első hivatalos rabbijának macévája nyitotta, kit 1799-ben hívtak ide bodrogkeresztúri posztjából. Wahrmann

saját kezűleg vetette papírra a hitközség alapszabályát és rakta le a nagyra hivatott közösség alapjait. Halála után olyan nagy űrt hagyott, hogy tíz évig nem találtak megfelelő főrabbit.

RABBIÜLNÖKÖK SVÁT HÓNAPBÓL

A mindenkori főrabbi munkáját úgynevezett rabbiülnökök (dáján) segítették, közülük az első *Oppenheimer Simon* (1751–1851 / 5611. svát 22.) volt, aki hosszú, százéves életének a felében, 1801-től szolgálta a pesti hitközséget. Csak a Tórának élt, ezt bizonyítja hagyatéka is, melyet a 200 kötetes könyvtárán kívül két kopott szekrényből, egy asztalból, egy kanapéból és az ezüstórából állt.

Brill Azriel (1778-1853 / 5613. svát 25.) 1813-tól Oppenheimerrel együtt volt dáján. Egyenes ember volt, kiváló bíró, aki nem ismerte a részrehajlást – melyről sírverse is megemlékezik: „Igazsággal ítélte szegények felett, de kimondta az igazat a nagyok előtt is”. Brill rabbi felügyelete mellett működtek a – Münz által sokat kritizált – kóser éttermek és ivók is, melyek akkoriban sorban nyíltak meg Pesten.

Az előző kettővel együtt tevékenykedett Kunitzer Mózes (1774-1837 / 5597. svát 27.), ki kezdetben a szülőföldjén, Óbudán, majd később Breslauban tanult először

hagyományos zsidó, majd modern egyetemi keretek között. Hazatérése után kereskedőnek állt, ám folytonos kudarcok után 1828-ban végleg csődbe ment, ekkor mankóként jött neki a pesti rabbiülnök pozíció és a budai rabbiszék. Kunitzer mindkettőt elfogadta, és haláláig már rabbiként működött. Kunitzernek egyébként több munkája is megjelent, melyekkel hol az akkori reformzsidóságot, hol pedig a hagyománypáriákat sokkolta. Leghíresebb munkája a Ben Johai (Bécs, 1815) hatással volt a későbbi Talmud-kritikai iskolára.

1826-ban Wahrmann rabbi halálával szinte egy időben nyitották meg a haladóbb gondolkodású zsidók az úgynevezett Kultusztemplomot az Orczy-ház egyik udvarán. Rabbi és hitszónok hiányában – akkori feljegyzések szerint ugyanis Oppenheimer és Brill rabbi, amilyen kiváló bírók voltak, annyira kevésbé voltak a retorika mesterei – a pesti haladó zsidók közössége Bach József (1784-1866 / 5626. svát 18.) Talmudistát hívta meg hitszónoknak.

BACH FELRAGYOGÁSA, HANYATLÁSA ÉS MEGDICSÖÜLÉSE

Bach szintén Óbudán született, ott mélyedt el a Tóra és a Talmud könyveiben, majd Csehországban bölcsészetet és matematikát tanult

– leveleit egyetemi végzettségéhez mérten szignózta: „Dr. der Phil. der höheren Mathesis Magister”. Ám képzettsége ellenére, miután hazatért, Kunitzerhez hasonlóan ő is kereskedőnek állt, majd tönkrement – ekkor jött kapóra neki is a pestiek megkeresése.

Bach lett a pesti hitközség első hivatalos hitszónoka, ki ékes, irodalmi német nyelven – időnként magyarul – tartotta beszédeit, melyeket gyakorta a más vallásúak is elmentek meghallgatni.

1836-ban viszont fordulat következett be a pesti zsidók életében: tíz év után végre főrabbit választottak Schwab Löw (1794-1857 / 5617. nisván 9.) személyében, ki szintén magával ragadó szónok volt és talán a magasabb rangja miatt, talán nem, de a hallgatóság őt kezdte preferálni. Bach háttérbe szorult, ezért a felmondását helyezte kilátásba, de végül a helyén maradt, sőt túlélte Schwab főrabbit és megérte az újat is, Meisel Farkas (1815-1867 / 5628. kiszlív 3.) személyében. Bach elismerése végül a legmagasabb helyről érkezett: 1861-ben Ferenc József császár arany érdemkereszttel tüntette ki a sokéves munkájáért.

A NYOLCADIK RABBI

A Váci úti rabbisort Wahrmann Jehuda (1792-1868 / 5629. kiszlív 1.) zárta, az első pesti főrabbi elsőszülött fia. Más dájánokhoz hasonlóan az ifjabbik *Wahrmann* rabbinak is volt több rosszul sikerült – posztó, majd olaj – üzlete, mely felhagyásával a hagyományos zsidó oktatásban lelt otthonra, ő járt ki hittant oktatni a gimnáziumokba is. 1851-től haláláig volt rabbiülnök.

TÖRTÉNELMI ESEMÉNYEK LENYOMATA

A rabbisírok mellett a temetőben megkülönböztetett helyen állt az 1831-es kolerajárvány áldozatainak emlékműve és tőle jobbra egy cedáká-gyűjtő szögletes márványoszlop. A fertőzésekben Magyarországon körülbelül negyedmillió ember halt meg, közöttük zsidók is, igaz, az

Jakobovits és felesége sírja

ő köreikben némileg alacsonyabb volt a halálozási arány, köszönhetően a rituális tisztasági előírások betartásának: a rendszeres mikve-látogatásnak.

Szintén itt volt az 1848-as szabadságharc zsidó hazafiainak pesti emlékműve. Bár pontos kimutatás nincs a „negyvennyolcas zsidókról”, hősi halottak sírjaival szinte minden nagyobb város zsidó temetőjében találkozhatunk. Eddig alá nem támasztott szóbeszéd szerint egyszer Kossuth Lajos húszezer zsidó vitézről beszélt a szabadságharc kapcsán...

CSÁRDÁS ÉS GYÓGYÍTÁS

Ebben a temetőben feküdt a hegedűvirtuóz Rózsavölgyi Márk (Rosenthal Markusz; 1788-1848), a csárdás műfajának megalkotója is. A balassagyarmati születésű Rózsavölgyi már gyermekkorában megtanult hegedülni, ennek ellenére sokáig szépírásoktatásból tartotta el magát. Pestre először 1808-ban került, ekkor már mint elsőhegedűs működött, majd hosszabb vidéki intermezzo után csak 1833-ban tért vissza a fővárosba, ahol 1837-ben a Nemzeti Színház elődjéhez, a Pesti Magyar Színházhoz szerződtek, de az intézményes keretektől megbéklyózott Rózsavölgyi a további vándorélet mellett döntött. A verbunkos muzsika utolsó meghatáro-

zó alakja betegen tért csak vissza Pestre, ahol a feledés homályában, szegényen halt meg. A tragikus sorsú zenész jó barátja, Petőfi Sándor költő a magyar balsorstól szaggatott elégiában énekelte meg a zeneszerző halálát:

*„Vén muzsikus, mit vétettem én neked,
Hogy mindig csak szomorítasz engemet?
Keseregtem, mikor szólt a hegedűd,
Hejh nem szól már, s ez nekem még keserűbb,
Ez nekem még keserűbb!”*

A temető másik nagy halottja volt dr. Jakobovits Fülöp (1782-1864) orvos is, kinek egyebek mellett az első zsidó kórház felállítása szerepelt az érdemei között. Az 1805-ben Orczy-házban megnyitott egyszobás és négyágyas ispotály a következő évtizedekben számos alkalommal költözni kényszerült, mígnem Jakobovits doktor megnyerte az ügynek Schwab rabbist, akivel a továbbiakban együtt lob-

biztak egy önálló kórházépület felállítására.

1841. szeptember 21-én tették le az első önálló pesti zsidó kórház alapjait, méghozzá József nádor jelenlétében. A Hild József tervezte intézmény (Aradi és Jókai utca sarkán állt) a következő év januárban nyitotta meg kapuit.

„MEGMOZDULTAK A DOMBOK” – FELSZÁMOLÁS ÉS MEGTÉRÉS

1910 nyarán megkezdődött a temető felszámolása, ezzel a pesti hitközség cirka 80 évének felszámolása (1874-től már a Salgótarjáni utcai temetőt használták). Habár a zsidó vallás tiltja a sírok megbolygatását, a városi hatalom, mint oly sokszor máskor, ekkor is győzedelmeskedett.

A Hevra Kadisa értesítette a fővárosi zsidóságot, hogy gondoskodjanak elődjek újratemetéséről, ellenkező esetben sajnos tömegsírba lesznek kénytelenek elhantolni a magára hagyott elődök porait. Érkeztek is a megkeresések mindenféle társadalmi csoportból, kivéve a kitértek részéről, akik úgy látszik, nem csak az ősi hitüket, de az őseik iránt érzett kegyeletet is levetették.

1910. szeptember 12-én a nyolc rabbi fölött dr. Adler Illés (1868-1924) Rumbach utcai rabbi mondott búcsúbeszédet, aki Dávid király „nyolc húros” hárfáján zengte el a hitközség könnyes dicséretét.

Az egykori Váci úti temető helyén ma iskola, lakóházak és munkahelyek sorakoznak, az ott pihenő nagyok a Kozma utcai zsidó temető parcelláiba költöztek át – kegyeletteljes tiszteletünket ott róhatjuk le.

BIBLIOGRÁFIA:

Adler Illés dr., „Megmozdult dombok. – Temetői beszéd” in: *Egyenlőség* (1910) 29. évf. 38. szám, 17-18. o.; Büchler Sándor dr., „A gettótól a szabadságig” in: *Egyenlőség* (1925) 44. évf. 49. szám, 10-11. o.; Büchler Sándor dr., „A pesti rabbik III.” in: *Egyenlőség* (1898) 17. évf. 2. szám (melléklet), 3-4. o.; Groszmann Zsigmond dr., „Bach József a zsidó vikárius”, in: *Egyenlőség* (1932) 52. évf. 47. szám, 6. o.; Groszmann Zsigmond dr., „Gávóók – régi testamentumok”, in: *Egyenlőség* (1933) 53. évf. 33-34. szám, 18. o.; Groszmann Zsigmond dr., „Temetőlátogatás. (A váci úti temetőben nyugvó rabbik)” in: *Egyenlőség* (1910) 29. évf. 33. szám (melléklet), 2-3. o.; Komoróczy Géza (szerk.), *A zsidó Budapest*, vol. 1. (Budapest: Városháza, MTA Judaisztikai kutatócsoport, 1995), 102; 119; 133-138. o.; Mohácsi Jenő, *Hegedű és koldusbolt* (Budapest: Hungária Könyvkiadó, 1942); „Nagy temetés”, in: *Egyenlőség* (1910) 39. évf. 36. szám, 8-9. o.; „Tíz nap alatt öt Jahrzeit, Sevát havának emléknappjai”, in: *Egyenlőség* (1933) 53. évf. 19. szám, 6. o.

FELTUDUNK NÉZNI IZRAELRE

Követendő példának tartja Izraelt Magyarország új amerikai nagykövete, aki szerint nekünk is elsősorban az innovációval kell megújulnunk. Még nem tudni, mikor lesz Trump-Orbán találkozó, azonban Magyarország kapcsolata továbbra is prioritás a tengeren túli zsidó közösségekkel – exkluzív interjú DR. SZABÓ LÁSZLÓ, új washingtoni nagykövettel. WALLENSTEIN RÓBERT ÍRÁSA

– **Amerika és Magyarország politikai viszonyának rendezését nevezte elsődleges feladatának beiktatásakor. Hogy alakul eddig a reláció formálása?**

– Technikai szinten a profi együttműködés továbbra is jól halad sok területen. Ilyen például a terrorelhárítási szervezetekkel való kooperáció vagy a bevándorlási hivatallal folytatott közös munka. Mindkét szervezetben nagyon hasonlatosak az irányvonalak a Trump-i adminisztráció és a magyar kormány között. Ezzel együtt sokszor egymásnak elmentendő üzeneteket kapunk. Van úgy, hogy a Fehér Ház álláspontja ugyanazon kérdésben másként jut el hozzánk a Külügyminisztérium felől. Vagyis még nem érezzük azt, hogy teljesen egységesen felállt volna az új amerikai vezetés a hivatali szinteken. A külügy egy hatalmas szervezet sok olyan bürokratával a soraiban, akik még Obama elnök ideje alatt kerültek oda. Bízunk abban, hogy a Fehér Ház iránymutatásai minél hamarabb megmutatkoznak a külügy szintjén is. A védelmi és katonai együttműködésünk példás, ezt elismeri az amerikai fél is. Sokat dicsérnek is érte bennünket, és igencsak jól alakulnak a Magyarországon megvalósuló amerikai befektetések is. Mi próbálunk tehát a tényekhez ragaszkodni, és az ideológiától minél messzebb kerül-

ni. Minél tényszerűbbek vagyunk, annál jobban meg tudjuk mutatni, hogy hazánk milyen elkötelezett szövetséges partnere Amerikának, és hogy geopolitikailag milyen komoly tényezők is vagyunk. Wess Mitchell-lel, a külügy új államtitkárával találkoztam a napokban, és ő Bismarckot idézve a következőt említette nekem: „Már a Vaskancellár is megmondta, Magyarország milyen komoly geopolitikai tényezőt képvisel Európa Kelet-Nyugat dinamikájában.”

– **Orbán Viktort sokan Trumppal egy nemzetközi politikai trendbe sorolják. Mit gondol, vannak párhuzamok abban, ami ösztársadalmi, politikai szinten ma Amerikában és Magyarországon történik?**

– Mi abban bízunk, hogy geopolitikánk jelentőségét, a megerősödött V4-ek üzenetét minél hatékonyabban tudjuk közvetíteni a világ és Amerika felé. Ezzel rá tudjuk ébreszteni az amerikai döntéshozókat arra, hogy érdemes Magyarországra jobban odafigyelni politikai szinten is. Különösen így van ez azért, mert nagyon sok pontban hasonló a magyar vezetés és az amerikai irányvonal. Például viszonyunk az illegális migrációhoz, a családok előtérbe helyezése, a határozott kiállásunk a közel-keleti üldözött keresztények ügyében vagy adóreformjaink te-

NÉVJEGY

DR. SZABÓ LÁSZLÓ

- SZÜLETETT: 1965.
- FOGLALKOZÁSA: Magyarország washingtoni nagykövete
- CSALÁD: nős, két gyermek édesapja

kintetében mind olyan tematika, amely hasonló elvek mentén formálódik a két országban. Talán kevesen tudják, de Trump gazdasági tervei olyan adóreformok, amelyeket Magyarország már sikeresen megvalósított az elmúlt években.

– **Orbán Viktor nemzetközi vezetők közül elsőként állt ki Trump mellett a tavalyi kampány során. Vajon lesz-e ennek a gesztusnak**

valamilyen látványos viszonzása? Mikor lehet az első találkozó a két politikus között?

– Orbán Viktor azért állt Donald Trump mellé, mert jól látható, hogy amit a demokraták gondolnak a bevándorlás kérdéséről, az a mi érdekeinkkel teljes mértékben ellentétes, és az is jól látható, hogy amit Donald Trump gondol a bevándorlásról, az egybevág a mi koncepciókkal. Nem fétisként tekintünk egy magyar-amerikai csúcstalálkozóra. Ha lesz olyan ügy, ami miatt elengedhetetlenül fontos a két vezető találkozója, akkor majd fognak találkozni.

– Még egy szó erejéig az amerikai elnökről. A legújabb New York-i terrorcselekmény után mit gondol Trump bevándorlást érintő elnöki rendeleteiről? Ön szerint az USA-ban is van összefüggés a bevándorlás és a terror között, vagy inkább a szabad fegyvertartásban látja a gondot?

– Donald Trump egyértelműen az amerikai emberek biztonságát tette az első helyre, a magyar kormány pedig, pontosan ugyanígy, a magyar emberek biztonságát tartja a legfontosabbnak. Elutasítjuk az illegális bevándorlást és a kötelező betelepítési kvótát, csak a magyar emberek dönthetik el, hogy kivel akarnak együtt élni, ezt a jogot senki sem veheti el tőlük. Európában soha nem volt olyan súlyos a terror-

fenyegetettség, mint napjainkban, és ez világos összefüggésben áll az illegális bevándorlással. A napokban történt kegyetlen New York-i támadás azt bizonyítja, hogy a terrorfenyegetettség globális jelenség. Egy felelős politikai vezetőnek mindent meg kell tennie az országban élő emberek biztonságáért.

– Ön, mint egykori orvos, most az USA-ban működő egyik legnagyobb magyar orvosszervezet vendégeként érkezett Floridába. Azt mondják, itt él a keleti part után a legtöbb magyar. Van-e komoly különbség akkor, amikor székely, burgenlandi, felvidéki, roma vagy éppen zsidó magyarokkal találkozik az óhaza elsőszámú képviselője Amerikában?

– Semmi az égvilágon. Mi a magyarokat kívánjuk támogatni a világ minden részén. A 2011 óta beindult könnyített állampolgársági honosítási folyamat ma ott tart, hogy már közel egymillió új magyar útlevéllel állítottunk ki határainkon kívüli közösségeink tagjai számára. Természetesen nem diszkriminálunk. Aki magyarnak vallja magát és származását be is tudja bizonyítani, azt mi szeretettel üdvözljük. Az, aki a magyar nemzet és a magyar nyelv fennmaradásáért hajlandó küzdeni és apró gesztusokat is képes mind ezért tenni, mi hálásan köszöntjük magunk között. Jó azt látni, hogy sok szervezetben önkéntes alapon

emberek sokasága ápolja a magyar kultúrát és segíti a hagyományok továbbadását azzal, hogy újabb generációk nőnek fel a magyar tánc, ének és a nyelv bűvöletében. Nekünk ez stratégiai feladatunk is. Így tudjuk tovább erősíteni a kapcsolatokat közösségeink között.

– A Külügyminisztériumot 2014-től külgazdasági feladatkörrel bővítették. Ez az Ön irányításával formálódott így. Mégis, mi csábított a politika felé egy világot járt, eredményes üzletembert?

– Bármennyire patetikusan hangzik ez, de a válasz nagyon egyszerű: a hazaszeretet. Húsz évet dolgoztam a kereskedelmi szektorban, szerte a világban. Ebből tíz évet éltem külföldön. Mindig is volt némi honvágyam, szerettem mindig a hazaérkezéseket. Nincs hiányunk semmiben, jól élünk, és én mindig nyitott voltam újabb kihívásokra. Amikor megtalált ez a feladat, úgy éreztem, nemcsak szakmailag tudok majd továbbfejlődni, de alkalmam nyílik arra is, hogy visszaadjak valamit a hazámnak. A szervezetfejlesztési munkaköreimben szerzett tapasztalataimat nagyon jól tudtam hasznosítani a minisztériumban eltöltött eddigi pár évemben. Emberek, projektek menedzselésében, remélem, sikerült motiválóan, hatékonyan teljesítenem. Úgy érzem, hogy külgazdasági kapcsolataink nagyon sokat erősödtek az elmúlt években.

Szabó László, a Külgazdasági és Külügyminisztérium parlamenti államtitkáraként Niszim Ben Sitrittel, az izraeli külügyminisztérium főigazgatójával Jeruzsálemben

Itt Amerikában igyekszünk továbbfejleszteni ezeket a kapcsolatainkat. New York, Los Angeles és Chicago mellett szeretnénk jövőre Miami-ban és Houstonban is új konzuli irodákat nyitni. Kiváló lehetőségeket látunk abban, hogy továbbgyarapítsuk a magyar exportot is. Ma Amerika Németország mögött a második legnagyobb kereskedelmi partnerünk: 1700 amerikai vállalat dolgozik Magyarországon, közel 100 ezer embert alkalmaznak, és több mint 18 milliárd dollárnyi amerikai befektetés van az országunkban. Erre szeretnénk alapozni egy új és sikeres kapcsolatrendszer.

– Éveken át élt és dolgozott Indiana államban. Jelent valami előnyt a lobbifolyamatok kidolgozásánál az, hogy Mike Pence amerikai alelnök korábban Indiana állam kormányzója volt?

– Remélem. Idén júniusban Indiana történetében először írtak alá egy olyan kétoldalú gazdasági egyezményt, amely Indiana állam és egy európai ország között jött létre. Ez az ország Magyarország. Ezt a kereskedelemfejlesztési megállapodást szeretnénk minél hamarabb tartalommal megtölteni. Hazánk és Indiana állam területe, természeti és gazdasági környezete nagyon hasonlatosak. Az autógyártás, az egészségipar és a mezőgazdaság kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Rengeteg szinergiát

vélek felfedezni, biztosra veszem, hogy magyar cégek hamarosan aktív szerepvállalással fognak hozzájárulni a két ország közötti kapcsolatok fejlesztéséhez. Amerikának mi kicsik vagyunk stratégia partnerként. Ezért fontos, hogy ilyen egymással összehasonlítható dimenzióban próbáljunk meg egymással foglalkozni.

– Korábban Szijjártó Péter volt a felettese. Ő is, én is nagy Honvéd drukkerek vagyunk. Sokszor megjelent ő is a kispesti mérkőzéseken. Nem emlékszem, hogy a DVSC – amelynek a hivatalos elnevezésében egy időben szerepelt annak a gyógyszeripari cégnek a neve, ahol Ön volt a vezérigazgató –, nos, hogy a DVSC elleni meccseinken láttam volna Önt a Bozsik stadionban. Vajon nagy sportrajongó, mint annyi vezető politikusunk?

– A debreceni stadionban sokkal inkább előfordultam korábban. Amikor tudok, a válogatott meccseire is igyekszem elmenni. Szeretem a sportot, és amikor TEVA vezérigazgatója voltam, igyekeztünk folyamatosan támogatást biztosítani különféle sportágaknak is. Így juthatott szponzoráció Gödöllőre a női röplabdásoknak, Győrbe a női kosárlabdásoknak és a Vasas pólósainak is. Ugyanígy fontosnak tartottuk a kultúra támogatását is, éveken át voltunk mecénásai a Víg-színháznak és a Pesti Színháznak.

– Miniszterhelyettesi kinevezése előtt ennek az izraeli vállalatnak volt a magyarországi vezetője. Különösen az idei nyári Netanjahulátogatás tükrében, mit gondol, mi az, amit a gazdaság, innováció területén Magyarország eltanulhat az izraeliektől?

– Izrael újra felfedezte önmagát. Ezzel az innovációval váltak igazán nagygyá. Mindez hatalmas versenyelőnyt jelent számukra. A „start-up nation” elnevezés nagyon találó. Örömmel konstatáltam, hogy az izraeli nagykövetség évek óta rendez Budapesten konferenciákat innováció és start-up témákban. Magyar és izraeli cégek régóta dolgoznak remek eredményekkel közösen. Úgy érzem, fel tudunk nézni Izraelre ilyen szempontból. Vizsgádzalkodásban, agrártechnológiában, egészségfejlesztésben nagyon komoly fejlettség van Izraelben. Ezt mi nyilván tanulmányozzuk, ugyanakkor magyar cégeket is szeretnénk Izraellel megismertetni. Erre alapozzuk a kölcsönösen inspiráló tudományos és kereskedelmi együttműködésünket.

– Amerikában lévő zsidó szervezetekkel miképp alakulnak kapcsolataik?

– Nagyon jó kapcsolataink vannak, amelyeket igyekszünk aktívan menedzselni. Nekünk nagyon fontosak itt Amerikában is a zsidó közösségek, különös tekintettel arra, hogy számtalan magyar származású zsidó ember is hozzájárult Amerika sikertörténetéhez. Közismert tény, hogy Hollywood alapjait is magyarok tették le. De például a New York-i közösségek egyik prominens vezetője, Arthur Schneier rabbi Budapesten töltötte gyerekkorának jelentős részét. Kumin Ferenc főkonzulon keresztül vele különösen fontosnak tartjuk az együttműködést. Én magam a jövő héten találkozom egy befolyásos szervezet, az American Jewish Committee nemzetközi igazgatójával, Andrew Baker rabbival. Úgy érzem, hogy az itteni zsidó szervezetek is elismerik Magyarországot hosszú, történelmi önreflexiók útját, amely során elju-

tott az antiszemizmussal szembe-
ni „zéró tolerancia” alapelve-
hez. Példaértékűnek tartjuk, hogy zsidó
reneszánsszról beszélhetünk Buda-
pesten, hogy bárki bármikor békes-
ségben, fenyegetettség nélkül élheti
meg személyes vallási identitását. A
rengeteg tematikus fesztivál sikere
közös siker, és jó ma Európában
olyan zsidó eseményekről beszélni,
ahol a biztonsághoz nem kellene
fegyveres őrök sem. Ennek a közös
sikertörténetnek az egyik letétemé-
nyese alighanem az egykori pesti
lakos, Herzl Tivadar lehetett. Amikor
a TEVA-nak dolgoztam, nekem
mindig jó érzés volt Izraelben
magyarul beszélő munkatársakkal
találkozni. Sokkal több minden
összeköt bennünket, mint ami el-
választana. Magyarország és az
Egyesült Államok Izrael-politikája
nagyon hasonlít. Mi is kiálltunk az
ENSZ-ben az Izrael-ellenes politi-
kák ellen. Izraelnek nagyon fontos
szerepe van univerzálisan is. Ha egy
kis nemzet komolyabb természeti
erőforrások nélkül ilyen sokra ké-
pes, ez példaértékű. Magyarország
nagyon hasonló helyzetben van:
nincs saját energiaforrásunk, nin-
csenek tengereink, nincsenek komoly
gázlelőhelyeink. Innovációval
kell továbblépnünk.

**– Kína, Új-Zéland, Wales, Ang-
lia, Ausztria, Amerika. Ön egy
világot látott ember, komoly fel-
adatörökben tevékenykedhetett
más-más kultúrák között. Mi a
tapasztalata, nekünk, magyarok-
nak miben kellene fejlődünk,
előrébb jutnunk? Ön, mint egyko-
ri sebészorvos, milyen nemzeti ka-
raktereket operálna ki belőlünk?
Vagy éppen milyen transzplantá-
cióra lenne szükségünk?**

– Jó volna megszabadulnunk a kis-
hitűségtől. A panaszkodást, mint
nemzeti sportot is fel kellene szá-
molnunk. Eddig nagyon jók vol-
tunk abban, hogy mit és miért nem
lehet megcsinálnunk. Amerika –
akárcsak Izrael – ebben sokkal jobb:
mernek nagyot álmodni, és mernek
hibázni is. Aktívak, nem várnak so-
kat, cselekednek, ha úgy érzik, ér-

demes. Mindezt azzal a tudattal,
hogy egy start-up cég esetében is 10
alkalomból nyolc próbálkozás nem
lesz sikeres. Ellenben a tapasztalat-
ból mindenki építhet. Ez a fajta op-
timista mentalitás természetszerűen
megvan az Amerikában felnőtt ma-
gyarokban is. Mi azt szeretnénk el-
érni, ha ők az óhazával fenntartott
kapcsolataikban mindezt a szemlé-
letet át tudnák plántálni belénk is,
otthoni magyarokba. Én azt látom,
hogy az elmúlt években az emberek
egyre optimistábbak Magyarorszá-
gon. Így lehet még több hozzáadott
értéket teremteni. Éppen ezért ma
már a „Made in Hungary” kategóri-
ából mi az „Invented in Hungary”
kategóriába pályázunk. 2010-ben a
kormányváltáskor Magyarországon
12%-os volt a munkanélküliség, így
a kormány egyik legfontosabb fel-
adata az volt, hogy munkalehető-
séget biztosítson az embereknek.
Ma a munkanélküliség mindössze
4%, vagyis közelítünk a teljes fog-
lalkoztatottsághoz: aki ma Magyar-
országon dolgozni szeretne, az talál
munkát. Jelenleg tehát a célunk az,
hogy olyan vállalkozásokat csá-
bítsunk Magyarországra, amelyek
nemcsak a termelésüket, hanem a
fejlesztéseiket is nálunk végzik,
természetesen a már hazánkban te-
vékenykedő vállalkozásokat is erre
ösztönözzük. A lényeg, hogy ma-
gyar hozzáadott érték jöhessen lét-
re, legyen az radarrendszer, drónel-
hárítás vagy éppen új technológia
kidolgozása. Erre a mi nemzetünk
szellemi kapacitása predesztinálhat
bennünket.

**– Mint a legnagyobb olvasóközön-
séggel rendelkező magyar zsidó
hírügynökség munkatársa kérde-
zem: Ön ki tud igazodni Donald
Trump elnök zsidókkal és Izraellel
kapcsolatos ambivalens megítélé-
sén? Milyen segítséget adna zsi-
dó honfitársainak? Ön már talál-
kozott Trump elnökkel. Sőt, mint
maga, ő is az üzleti életből csöp-
pent a politikába. Mi a benyomá-
sa? Az elnök általában üzletembe-
rekre jellemző módon tartja fenn
ezt a sajtóságos imázst, hogy egye-**

**sek nácibarátnak, mások túlzott
zsidópártinak gondolják.**

– Szerintem Donald Trump elnök
Izraellel kapcsolatos politikája jó-
val pozitívabb, mint a korábbi
kormányoké volt. Az ENSZ és az
UNESCO példája mindezt jól mu-
tatja. Ez egy fontos és előremutató
dolog, amivel a magyar kormány is
tud azonosulni. Úgy érzem, hogy
az Izrael pártján álló magyar zsidók
többsége ez alapján le tudja vonni a
megfelelő következtetéseket.

**– Ha már a zsidóknál tartunk, a
Friedman Endreként született
Robert Capa mondta egyszer:
„Nem elég sikeresnek lenni, de
magyarnak is kell lenni”. Maga
szerint ezzel a brand imázssal Ma-
gyarországnak ma milyen esélyei
vannak a világban?**

– Az, hogy ez a háborúk és véres
forradalmak által áztatott nemzet
fenn tudott maradni egy ilyen et-
nikai olvasztótégelyben fészkelő
Közép-Kelet-Európában, és meg-
tudta őrizni kultúráját, már önma-
gában fantasztikus dolog. Minder-
re illik büszkének lennünk. Nekem
Jeruzsálemben járva ugyanez jutott
eszembe: ez a büszke nép is képes
volt annyi szenvedés és megpró-
báltatás után is ilyen ragyogó for-
mában megmaradni és fejlődni.
Mindezek miatt van bennem egy
erős dac, amikor azt hogy mi, ma-
gyarok idegengyűlölők vagyunk.
Szerintem igenis nyitottak va-
gyunk, csak szeretnénk a kultúrán-
kat, történelmünket, nyelvünket
olyan módon megőrizni, amelyet
saját magunk választunk. Meg kell
teremtenünk közösen annak a felté-
telrendszerét, hogy a magyar tehet-
ségek és sikerek Magyarországon
bontakozhassanak ki. Remek do-
log, hogy 13 Nobel-díjast adtunk a
világnak, de sajnos a többségüket
külföldön találta meg az elismerés.
Igazán szívmengető hallani arról,
hogy hatalmas magyar tehetségek
jutnak lehetőséghez a világ összes
pontján, azonban én annak sokkal
jobban örülnék, ha ezek a sikerek
Magyarországon valósulhatnának
meg.

HANUKA, AZ OLAJBAN SÜTÉS ÜNNEPE

Ha Hanuka, akkor olaj. Az ablakokban olajmécses, a konyhákban olajszag, az asztalokon olajjal készült ételek. Az olaj azonban nem csak a hanukai történettel vonult be a zsidó életbe – sőt magukat a zsidókat is az olajhoz hasonlítja a hagyomány. Most minden megtudhatunk erről a különleges alapanyagról. DÉNES ANNA ÍRÁSA

A zsidó hagyományban az olajjal először mint különféle szent cselekedetek alapanyagával találkozunk. Így látjuk például Jákov ősapja történetében:

És fölkelt Jákov kora reggel, vette a követ, melyet feje alá tett és tette azt oszlopnak, és öntött olajat a tetejére. (1Mózes 28:18-19.)

A *semen hámischá*, vagyis a kenőolaj a pappá, illetve a főpapá szentelés szertartásának központi elemét jelentő felkenés szertartásának anyaga, ahogyan a *Smot* (2Mózes) könyvének 29. fejeztében olvashatjuk. Nem sokkal ezután a Tóra részletes leírást ad a Szentély és tárgyainak felkenéséhez, vagyis megszenteléséhez szükséges olajról:

„És szólt az Örökkévaló Mózeshez: Te pedig vedd ki a kiváló illatszereket: finom mirhát, ötszáz (sékelt), illatos fahéjat, annak felét, kétszázötvenet, és illatos nádat kétszázötvenet és kassziát, ötszázat, a szentség sékelje szerint, és egy hin olívaolajat. És készítsd el azt a szentség kenetolajának, jól megkeverve, kenőcskeverő munkával; a szentség kenetolaja legyen. És kend fel vele a gyülekezés sátorát és a bizonyosság ládáját, az asztalt, meg minden edényét és a lámpást, meg edényeit és a füstölőszer oltárát, meg az égőáldozat oltárát és minden edényét, meg a medencét és talapatát. Szenteld meg azokat, hogy a szentek szentje legyenek; bárki érinti azokat, szent legyen. És Áront, meg fiait

kend fel és szenteld meg őket, hogy papjaimmá legyenek. Izrael fiaihoz pedig szólj, mondván: A szentség kenetolaja legyen ez nekem, nemzedékeiteken át. Ember testére ne öntsétek és mértéke szerint ne készítenek hozzá hasonlót; szent az, szent legyen nektek. Bárki, aki kever hozzá hasonlót, és aki ad abból idegenre, irtassék ki népe köréből.” (2Mózes 30:22-33.)

Az olaj használatát később kiterjesztették a prófétákra és a királyokra is, ahogyan a Tánách könyveiből kiderül, ám az mindvégig igaz volt rá, hogy csak a Tórában leírtak szerint lehetett elkészíteni, és csak az arra illetékesek használhatták. A „felkenni” szó héber megfelelőjéből származik a majdani megváltozó héber neve, a Másiách – vagyis felkent. A felkenés mellett a Szentélyben felajánlott különféle áldozatoknak is része volt a tiszta, első sajtolásból származó olívaolaj, és a Szentély épületében álló hétágú lámpásban, a menorában is ugyanilyen, gondosan válogatott gyümölcsből készült olívaolajat használtak:

Te pedig parancsold meg Izrael fiainak, hogy hozzanak neked tiszta, törött olívaolajat világításra, az örökmécses meggyújtására. (2Mózes 27:21.)

Innen ered a hanukai csoda története: nyolc napig tartott, amíg megfelelő tisztaságú olívaolajat tudtak az előírásoknak megfelelően előállítani, ám a megszentelt Szentélyben csupán egy napra való olajat találtak a görögök kiűzése után, és ez a kevés olaj nyolc napon át égett. E csoda emlékére gyűjtjük meg mi is a hanukai lángokat nyolc napon át, és fogasztunk olajban sült ételeket a fény ünnepén.

A hagyomány a zsidókat az olajhoz hasonlítja: már egy egészen kevés olaj is képes nagy felületet bevonni, sok mindent beolajozni maga körül, ugyanígy a zsidók is, akármennyire kevesen is vannak, képesek nagy hatást gyakorolni a környezetükre. Az olaj emellett nem keveredik más folyadékkal, hanem felúszik a folyadék tetejére, és a cseppecskék egymásba kapaszkodnak, ahogyan a zsidók is elkülönülnek nem-zsidó szomszédaitól, és csak egymásra támaszkodva, egymással egységet alkotva képesek fennmaradni a felszínen. Az olaj emellett a termékenység és a gazdagság szimbóluma is a hagyományban, valamint Izrael földje hét fő terményének egyike: az olívaolaj.

Az akár kétezer évig is élő olajfa bogójából hideg sajtolással nyert olívaolajat ősidőktől fogva használják rituális, kozmetikai, világítási és, természetesen, főzési célokra. A Misna és a Talmud ezen kívül sok más olajtípust is említ, például dió- vagy szezámolajat (utóbbi Babilóniában volt különösen népszerű).

HANUKAI LATKESZ

Hanuka ünnepének legjellegzetesebb étele a fánk mellett a latkesz. Manapság elsősorban reszelt krumpliból készül, ám eredete a burgonya Európába érkezése előtti időkre nyúlik vissza, ennek megfelelően kezdetben nem e gumós zöldségből, hanem puha túróból készült. Először a XIII. század végi – XIV. század eleji Itáliában élt Kalonimusz ben Kalonimusz rabbi említette palacsintaszerű étkeket hanukával kapcsolatban. Az 1492-es spanyolországi kiűzetés után az Ibériai-félszigetről érkező zsidók magukkal vitték Észak-Itáliába a puha túróból készült palacsintájukat, mely – összekötve a

hanukai ételek két jellegzetességét: hogy tejes legyen, illetve hogy olajban süssék ki – természetes módon vált elterjedt ünnepi fogássá.

A krumpliból készült latkesz csak jóval később, a XIX. század közepén vált a kelet-európai zsidók közkedvelt ételévé, mivel Ukrajnában és Lengyelországban a mezőgazdasági körülmények változása folytán igencsak megnőtt a könnyen és olcsón termeszthető burgonya mennyisége.

Ahogy fentebb említettük, a szentélybeli menóra csodájából vonták le bölcsseink a hanukai csoda hirdetésének parancsolatát, a hanukai gyertyagyújtást. Ehhez kapcsolódóan alakult ki az a szokás, hogy hanukakor olajban sült ételeket fogyasztunk. Mielőtt egy hanukai receptet ajánlanánk, a konyhában a fény ünnepétől függetlenül is sokoldalúan felhasználható, fűszeres olajokat mutatunk be, melyek csinos üvegben ajándéknak is tökéletesek.

ROZMARINGOS-BABÉRLEVELES OLÍVAOLAJ

3 egész babérlevél; 1 rozmaringágacska; 5 szem fekete bors; ¼ kk. koriander mag; 2 dl extra szűz olívaolaj

Az olajat jól záródó üvegedénybe töltjük. A babrleveleket megmossuk és megszáritjuk, a rozmaringot vízbe áztatjuk, majd alaposan megvizsgáljuk, nehogy bogár kerüljön általa az olajba. A fűszereket hozzáadjuk az üveg tartalmához, majd lezárjuk azt. Két héten át naponta-kétnaponta kissé megmozgatjuk az üveget, hogy minél jobban kioldódjanak az ízanyagok. Húsételekhez, sütekhez használhatjuk.

DIÓOLAJ FAHÉJVAL, SZEGFŰSZEGGEL ÉS ÁNIZZSAL

1 rúd fahéj; 5 szem szegfűszeg; 3 szem szegfűbors; 1 csillagánizs; 5 dl dióolaj

Ezt az olajat egy szélesebb szájú edényben készítjük el, hogy a csillagánizs is beleférjen. Az olajat az üvegbe töltjük, a fűszereket hozzáadjuk és két héten át naponta-kétnaponta átmozgatjuk az edényt, hogy az ízek jól átjárják az olajat. Süteményekhez, tejes és húsos fogásokhoz egyaránt felhasználható.

PAPRIKÁS OLAJ

1 kk. piros paprika; 3-4 szem fekete bors; ¼ kk. chillipehely; 2 dl napraforgó olaj

A fenti módszer szerint elkészítjük az olajat. Vigyázzunk, mert igen csípős lesz, egyszerre csak kis mennyiséget adjuk az ételhez.

TÚRÓS LATKESZ

tejes

120 g túró, vagy rikotta sajt; 3 tojás; 2 ek. cukor; csipetnyi só; 1 kk. sütőpor; ¾ pohár liszt; olaj a sütéshez

A hozzávalókat – az olaj kivételével – tálba tesszük, és alaposan összekeverjük, amíg egynemű masszát nem kapunk. Egy serpenyőt vékonyan megkenünk az olajjal, felforrósítjuk, majd amikor a belesöpentett massa sercegve sülni kezd, kanállal beleszaggatjuk a túros keveréket (egy latkesz egy kanálnyi). A kupacokat egymástól egy-egy centi távolságra helyezük el, tetejüket kissé ellapítjuk. A latkeszek minden oldalát egy-egy perc alatt megsütjük (ha nagyon gyorsan barnulnak, csökkentsük a hőmérsékletet). Kínálhatjuk önmagában vagy mézzel, joghurttal, különféle lekvárokkal vagy édes szirupokkal.

#metoo

A HAMIS

BÁLVÁNYOK BUKÁSA

2017 őszére sokáig úgy fognak emlékezni, ha máshol nem is, de Hollywoodban biztosan, mint a hamis bálványok leomlásának korára. Egy nő és két aprócska szó: „me too” – „engem is” lavinát indított el, és ezzel olyan bebetonozott ragadozók regnálásának vetett véget, akiknek szakmai hírnevéhez, teljesítményéhez nem férhetett eddig kétség. STEINER ZSÓFIA ÍRÁSA

#metoo A kettőskereszt-jellel kezdődő ún. hestegek, vagy hashtagek tulajdonképpen virtuális jelzőcédulák a közösségi médiában és arra szolgálnak, hogy egy csoportba gyűjthessük ismerőseink, vagy általunk követett hírességek hasonló témájú megnyilatkozásait, illetve, hogy tematizálhassuk saját posztjainkat. 2006-ban Tara Brukes közösség-szervező és társadalmi aktivista használta először a **#metoo** (kb. engem is/én is/velem is) hesteget egy olyan kampány során, melyben színészbőrű, jellemzően alacsony társadalmi osztályból érkező nőket biztatott arra, hogy hozzák nyilvánosságra az őket ért szexuális bántalmazást. A női szolidaritás erejét hívta segítségül az elnyomás ellen.

A **#metoo** kampány 2017 októberében vált széles körben ismertté, miután Alyssa Milano nyilvánosságra hozta Harvey Weinstein visszaéléseit. A közösségi médiumokat előntötték a **#metoo** feliratok. Mögöttük történetek, millió, félelemben átélt hetek-hónapok-évek. Családi legendáriumok mélyén lappangó titkok egyetlen érintésektől brutális erőszakig. (Ha van legitim kritikája a **#metoo**-nak, az éppen az, hogy nem tesz különbséget a zaklatás „szintjei” között és ezzel lehetőséget ad az elbagatellizálásra.)

Az elmúlt nagyjából két hónapban, miközben hamis bálványok fejei hullottak a porba, rengetegen szólaltak meg a szexuális visszaélések kapcsán. Ezek egyike volt a vallásos zsidó színésznő, *Mayim Bialik*, aki hatalmas port kavart írásával, melyben többek között arról beszélt, hogy édesanyja arra tanította, hogy maradjon önmaga Hollywood csillogásában is és ne dőljön be

NÉVJEGY

STEINER ZSÓFIA

- SZÜLETETT: 1982.
- FOGLALKOZÁSA: újságíró, az *Egység* és a *Gut Sábesz* magazin főszerkesztője
- CSALÁD: házas, négy gyermek édesanyja.

a hamis ígéreteknek. „Az, hogy mások a fizikai szépséget ünneplik, nem a tartalmas élethez vezető út” – írja a színésznő. Bialik néhány nap után bocsánatkéréssel fordult a közönségéhez, miután sok helyről érte az a kritika, hogy hozzáállása lenéző és áldozathibáztató. Pedig Mayim Bialiknak igaza volt.

És itt most álljunk meg egy pillanatra. Amikor az illendőség és a szexuális visszaélés kapcsolatáról beszélünk, akkor első ránézésre valóban az áldozathibáztatás csapdájába esünk. Le kell szögeznünk, hogy az áldozat nem felelős a támadásért. A támadásért csak és kizárólag maga a támadó felel. Az, hogy áldozattá válnak-e, nem függ a szoknyánk hosszától, a frizuránktól vagy a pólónk kivágásától. Akkor hát miben volt igaza Bialiknak?

A zsidó vallás erkölcsi szabályait *cniut*nak nevezzük, amit magyarra illendőségnek vagy szemérmességnek szokás fordítani. Ha a *cniut* kerül szóba, akkor elsősorban öltözködésről beszélünk. Szoknyahosszokról, színekről, fazonokról, a kilógó bőrfelület megengedett maximális területéről. Valóban, primer szinten ezt jelenti a *cniut*. Valójában azonban ennél sokkal többet. A *cniut* egyfajta erkölcsi iránymutató: az önkifejezés megszentelt módját értjük alatta, egy visszafogott, ugyanakkor határozottan körvonalazható viselkedés- és gondolkodásmódot. A legjobb talán, ha a *cniut*ot úgy fordítjuk illendőség vagy szemérmesség helyett, hogy erkölcsi tartás. Ebben a kifejezésben benne van, hogy aki a *cniut* szerint viselkedik, az tiszteletben tartja önmagát. Az tisztában van vele, hogy a létezése több pusztán a testénél, ugyanakkor a teste szerves része az Örökkévaló által megalkotott lényének: testét és lelkét külön-külön és együttvéve is tisztelet illeti meg. Fontos leszögeznünk, hogy, bár vannak, akik kizárólag a nők öltözködése felől közelítik meg, ez az erkölcsi iránymutató a férfiakra éppúgy vonatkozik.

Bár a *cniut* primer szintje valóban nem fog bennünket megvédeni a 7-es buszon az illetlen közeledéstől vagy egy utcai támadástól, de jó eséllyel megvéd attól, hogy hagyjuk magunkat lealacsonyítani, hogy méltatlan helyzeteket eltűrjünk vagy, hogy hamis bálványok

kelepcéjébe lépjünk. A *cniut* nem varázsszer. Nem válik tőle egycsapásra erkölcsössé egy társadalom. Sőt, ha abban a hitben ringatjuk magunkat, hogy a külső jegyeit magunkra véve sérthetetlenekké válunk, akkor bizony nagyot tévedünk. Ahogy minden társadalomban, a zsidó közösségekben is vannak, akik az erkölcs köpenyével kendőzik el erkölcstelenségüket. Van, hogy a *cniut* üres formáság és a szoknyahosszak uniformizálásában ki is merül. A *cniut* külső jegyei az erkölcsi tartás kialakítása nélkül pusztán formáságok maradnak, és könnyen válhatnak az elnyomás eszközeivé.

Ha ez az erkölcsi tartás valóban átjárja a társadalmat és kiegészül a nyílt kommunikációval, melyben nincs helye a titkok leplezésének, akkor kevesebb tere marad a ragadozóknak. Ha férfiak és nők egyaránt tisztában vannak vele, hogy a test és a lélek az Örökkévaló által megszentelt egység és egyiket sem lehet másoknak kénye-kedve szerint használni, akkor egyértelmű lesz, hogy ki a tettes és ki az áldozat. Ha pedig a felismerést a bűnös elítélése és az áldozat támogatása követi, akkor valóban tettünk valamit az erkölcsi tartásunkért.

Egy közösség ereje nem abban mérhető le, hogy vannak-e benne molesztálók vagy szexuális ragadozók. Abban mérhető le, hogy van-e benne erkölcsi tartás, hogy leszámoljon ezekkel a bűnözőkkel. Szembe tud-e velük nézni, egyként felsorakozva az áldozatok védelmében vagy félrenéz? Védőhálót fon-e azok köré, akik segítséget kérnek vagy az áldozatot hibáztatva a bűnöst védelmezi?

Az Örökkévaló a testünket szentnek teremtette. Senkinek nincs joga ezt a szentséget meggyalázni és önös céljaira használni. Arra kell nevelnünk először önmagunkat, aztán a gyerekeinket, hogy az integritásunk védelme, az Örökkévaló által szentnek alkotott testünk tisztelete előrébb való bármilyen evilági hatalmasság tiszteleténél, megfélemlítésénél vagy beígért jutalmánál. Ha tiszteletben tartjuk önmagunkat és tiszteletben tartunk másokat, akkor meglesz a megfelelő erkölcsi tartás a társadalmunkban, amire szükségünk van az erőszakkal szemben. Mert a hamis bálványokat csak együtt dönthetjük le.

„Egy közösség ereje abban mérhető le [...], hogy van-e benne erkölcsi tartás, hogy leszámoljon ezekkel a bűnözőkkel. Szembe tud-e velük nézni, egyként felsorakozva az áldozatok védelmében vagy félrenéz? Védőhálót fon-e azok köré, akik segítséget kérnek vagy az áldozatot hibáztatva a bűnöst védelmezi? ”

Hanukai csoda a vonaton

DÉNES ANNA MESÉJE

Chaim Stein rabbi és csapata felszálltak a vonatkocsira. Hideg volt a litván késő őszenben, fázósan húzták össze magukat a padokon. Zsebükben a japán megmentőjüktől kapott papírok lapultak, melyek az életet jelentették a számukra. A vonat lassan-lassan megindult, és kiarszolt a telzi állomásról. Chaim Stein rabbi és barátai megmenekültek a biztos haláltól.

Az utazás napokon át tartott, messze voltak még úti céljuktól, a fagyos Szibériától. Minden megállóhelyen megálltak, a jármű néha órákat vesztegelt egy-egy állomáson, de haladtak, és a kemény padokon ülve a menekülők hálát adták az Örökkévalónak, amiért megmentette az életüket. A táj lassan változott körülöttük, tóranulással és az imádkozással töltötték ki a napjaikat.

Egyszer csak valakinek eszébe jutott, hogy aznap este kezdődik hanuka ünnepe. Hirtelen izgatottság lett úrrá rajtuk: hogyan gyűjthatnának gyertyát a vonaton? Törték a fejüket mindannyian, hátha eszükbe jut valami. Valaki egy kis darabkát hasított le az ingéből, és kanócot sodort a szálakból, a kis csapat egy másik tagja pedig talált egy kis fémedénykét, abból lett a tartó. Már csak az olaj hiányzott...

Mély csendbe merülve gondolkoztak, csak a szerelvény kattogása és a mozdony fűjtatása hallatszott. A mozdony! Amit olaj hajt! Talán valahogyan olajhoz juthatnának belőle? Nem volt messze a következő megálló. Ahogy a vonat megállt, a csapat tagjai leugráltak, és alaposan megvizsgálták a mozdonyt. Egyikük talált egy kis szellőzőnyílást, ahol icipicit eresztett a tartály, és ahogyan alátartották az edénykéjüket, néhány csepp olajat sikerült összegyűjteniük. Egész nap ezzel foglalkoztak: akárhányszor megállt a szerelvény, leszálltak, és gyűjtötték a cseppecskéket, hogy mire az est leszáll, és beköszönt a fény ünnepe, elegendő olajuk legyen az apró mécses meggyújtásához. Amikor a kalauz megfújta a sípját, sietve visszazálltak a kocsiba, hogy a következő megállónál folytassák a gyűjtést.

Isten iránti hálával eltele gyűjtötták meg az első este a mécses, és mondták el hanuka első napjának három áldását. Így tettek – a szombat kivételével – az elkövetkező napokon. A vonat zakatolt a kietlen tájon, az idő rohamosan húlt, és egyre kevesebb megállóhely volt a szinte lakatlan pusztaságban. Telz fagyponthoz közeli hidegét felváltotta a kegyetlen, csontig hatoló szibériai fagy. Az ünnep utolsó napján már nem is tudtak mindannyian leszállni a jeges vonatról, csak az az egy, akinek mindenki más átadta vékony felöltőjét, kopott sálját, szakadt nadrágját, hogy az ember számára kibíratatlan fagyban gyűjtögethesse az olajcseppecskéket. Amikor a vonat megállt, az egyetlen vállalkozó leszállt, és az olajforráshoz sietett, ám nagy csalódására a szelep száraz volt. Olyan hideg volt, hogy még az olaj sem

csőpögött a tartályból. Gyorsan visszatért hát társaihoz a rossz hírrrel.

Csöndesen üldögéltek a vagonban, és a sötétség beálltával határtalan szomorúság telepedett a csapat tagjaira. Elérkezett, majd elmúlt a gyertyagyújtás ideje, de semmit nem tehettek. Egy zsidó azonban soha, semmilyen körülmények között nem adja fel. Elhatározták, hogy ha már nem tudnak valódi mécses gyűjtani, a szívüket lobbantják lángra. Énekelni és táncolni kezdtek, és beszélgettek az ünnepi szokásokról, a hanukai csodáról és a kis zsidó csapat győzelméről a gonosz erők felett. Késő éjszakáig tartott a multság; már hajnali négy óra felé járt az idő, amikor kopogtattak a kabin ajtaján, és ahogy kinyitották, egy hatalmas orosz férfi töltötte ki az egész bejáratot. „Nincs szükségetek egy gyertyára?” – kérdezte, feléjük nyújtva a kezében tartott viaszdarabot, melynek végéből egy kis kanóc kandikált ki. Szinte válasz nélkül ragadták ki a kezéből a mécses, áldást mondtak, és gyertyát gyűjtöttek. Pillanatokkal később felkelt az Esthajnalcsillag, ami a hanukai gyertyagyújtás idejének végét jelenti. Teljesítették a micvát! Hátrafordultak, hogy köszönetet mondjanak a nagytermetű orosznak, ő azonban nem volt sehol. Másnap elejétől a végéig bejárták az egész vonatot, ám megmentőjüknek hűlt helye volt, pedig a vonat egyetlen

egyszer sem állt meg hajnal óta. Akkor megértették: kitartásuk jutalmául Élijáhu próféta járt náluk.

Tartalmasan szeretné eltölteni nyugdíjas éveit?

Igényesen kialakított, az önálló életvitelt támogató környezettel várjuk azokat az időseket, akik a biztonság mellett fontosnak tartják a nyugdíjas évek teljes értékű megélését a háztartási munkák terhe nélkül.

Intézményeink

- elérhető árakat,
- zöldövezeti elhelyezkedést Budapesten és Törökbálinton,
- önálló, akadálymentesített apartmanokat,
- uszodai és gyógytorna szolgáltatásokat,
- intézményi programlehetőségek széles skáláját,
- intézményen kívüli szervezett szabadidős elfoglaltságokat,
- magas szintű egészségügyi és gondozási szolgáltatásokat,
- intézményi orvosi és rendszeres szakorvosi ellátást biztosítanak nyugdíjas korú lakóiknak.

Jöjjön, nézzen be hozzánk!

Várjuk jelentkezését:

06 1 510 00 17

www.olajagotthonok.hu

OLAJÁG
OTTHONOK

Legyen a mi otthonunk az Ön otthona!

Idősothton? – Egy új életforma kezdete!

Napjainkban a nyugdíjasok nagy része szeretné az előtte álló évek minden napját úgy tölteni, ahogy azt a munkával, háztartásvezetéssel, családfenntartással zajló időszakban eltervezte. Kielevezni a szabadságot, megőrizni a függetlenséget, kedvtelésből választani tevékenységet, több időt fordítani hobbi-ra, pihenésre. Egyedül lenni, ha ahhoz van kedve vagy éppen társaságban – a mindennapok terhe nélkül.

Hogyan is telnek egy gondtalan nyugdíjas napjai az idősothtonban?

Ébredés után – melyet nem az ébresztőóra sűrget – szabadon dönt, hogy úszással vagy reggelivel induljon a napja. Délelőtt tartalmasan tölti az idejét – kirándulni, sétálni megy, kertészkedik, érdeklődési körének megfelelően talál társakat, akikkel kártyázik, sakkozik, kézimunkázik vagy éppen nosztalgiazik. Délidőben elé teszik az általa választott ételt, majd kis pihenés után ismét várják a programok – színház, koncert vagy éppen érkezik a család. A vacsora elköltése után ismét találhat közösségi programokat vagy visszavonulhat otthonos lakrészébe, olvasgat, filmet néz, online tartja a kapcsolatot szeretteivel, majd nyugovóra tér.

Az otthonok kínálata ma már sok esetben leginkább a szállodai ellátás kényelméhez hasonlít, ugyanakkor az életkor emelkedése okozta egészségügyi változásokra egyéni egészségügyi és gondozási szolgáltatás-

csomagokkal ad választ. Egészségmegőrzésre, az aktív élet fenntartását támogató programokra és az időskori betegségek szűrésére kiemelt hangsúlyt fektetnek az intézmények. A biztonságérzetet a napi 24 órás egészségügyi felügyelet és a rendszeres orvosi, szakorvosi jelenlét mellett őrző-védő szolgálat is növeli.

Az Olajág Otthonokban – mely az egyik legnagyobb magán idősothtonhálózat – elérhető áron találnak igazi otthonot, közösséget, élményekben gazdag életet a lakók a mindennapi terhek – főzés, mosás, takarítás, hivatali ügyek intézése – nélkül.

„Arra kérjük az érdeklődőket, jöjjenek el, nézzenek körül személyesen is nálunk!” – invitál mindenkit dr. Szirmai Viktor főigazgató. A jelentkezéseket a **06 1 510 00 17**-es telefonszámon várják. További információ a **www.olajagotthonok.hu** honlapon.

FIGYELEM! ÖSZTÖNDÍJPROGRAM DIÁKOKNAK! בס"ד

ZSIDÓ TUDOMÁNYOK SZABADEGYETEME Átid ösztöndíjas program

TAVASZI SZEMESZTER: 2018. JANUÁR 30. – MÁJUS 24.
HÉTFŐN ÉS SZERDÁN ESTE 6-8 ÓRA KÖZÖTT

A ZSTSZ, a Chanosh Alapítvány jóvoltából ösztöndíjas programot biztosít a 15-25 közötti zsidó fiatalok számára. A program keretében anyagilag támogatjuk azokat a zsidó fiatalokat, akik szabadidejük egy részét a héber nyelv és a zsidó tudományok megismerésére fordítják.

- **Heti kétszer két óra tanulás**
- **Hétfőn és szerdán 18.00-20.00**
- **Közösségi aktivitás**
- **Héberolvasási kurzus**
- **HAVI AKÁR 55.000 FT ÖSZTÖNDÍJ**

Témáink a 2018 tavaszi szemeszterben:

- Mit és hogyan? – A zsidóság mindennapjai (hétfő)
- Hetiszakasz – Zsidó Biblia (hétfő)
- Héber óra (szerda)
- Zsidó művészet (szerda)
- Nők-férfiak, család és a mindennapok gyakori kérdései (szerda)

MI ÍGY SEGÍTJÜK A ZSIDÓ JÖVŐT! TE PEDIG A TANULÁSSAL!

HELYSZÍN:

Keren Or Központ
1052 Budapest, Károly körút 20.

BŐVEBB INFORMÁCIÓ: 06 70/331-3355 | atid@zsido.com | web: www.zstsz.hu